UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště orální historie a soudobých dějin

Bc. Pavlína Rozkošná

Život sester řádu svaté Voršily v období komunismu

Diplomová práce

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Doskočil Ph.D.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá vztahem státu a katolické církve v letech 1948–1989 a jeho dopadem na ženské řeholní řády, konkrétně pak na Unii řádu svaté Voršily, jejíž členky se v roce 1950 staly obětí internace a centralizace řádových komunit v důsledku státem pořádané akce „Ř“. Konkrétní příběhy šesti sester dokumentují podmínky, ve kterých byl řád nucen přežívat v období, kdy byla činnost všech řeholí zakázána. V rámci perzekuce byly řádové sestry nuceny k práci v zemědělství, v průmyslu, později pracovaly také v psychiatrických léčebnách a ústavech sociální péče. Autentické zážitky pamětnic nám pomáhají nejen rekonstruovat sled historických událostí, ale představují nám také osobní pohled řeholních sester na nelehké období, během kterého si, bez ohledu na okolnosti, dokázaly zachovat svou vnitřní svobodu. Jednotlivá vyprávění vykazují v pohledu na prožitou dobu převážně shodu, nalezneme zde ale také drobné odlišnosti. Cílem této práce je pokusit se najít v nich kontinuitu, poznat a pochopit motivaci postojů jednotlivých narátorek a na základě toho dospět alespoň k dílčím závěrům.

Klíčová slova

Římská unie řádu svaté Voršily, komunistický režim, akce „Ř“, perzekuce, orální historie

Abstract

This thesis deals with the relationship between the state and the Catholic Church during the years 1948 - 1989 and its impact on women's religious orders, namely the Union Order of St. Ursula, whose members in 1950 have been victims of internment and as a result of the centralization of the state in the event "Ř". Specific stories of six nuns documented the conditions in which the Order was forced to survive in a time when the activities of all religious orders were prohibited. The persecution of nuns were forced to work in agriculture, industry, and later also worked in psychiatric hospitals and social care institutions. The authentic experiences of survivors help us not only to reconstruct the sequence of historical events, but also give us nuns personal views on this difficult period, during which, regardless of circumstances, they managed to maintain their inner freedom. Individual narrative report in view of the time they experienced mostly match, but we find little differences. The aim of this work is to find continuity in the experiences, to understand and learn the motivations behind the positions of the narrators and on this basis to achieve at least partial conclusions.

Keys words

Ursulines of the Roman Union, communism, event „Ř“, perzecution, oral history

PROHLÁŠENÍ

Čestně prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci na téma *Život sester řádu svaté Voršily v období komunismu* zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny. Současně také souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia v souladu s autorským právem.

V Praze dne ……. ……

Bc. Pavlína Rozkošná

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. Zdeňku Doskočilovi Ph.D. za cenné rady a připomínky, své rodině za podporu a také všem narátorkám za jejich otevřenost a ochotu se podělit o své příběhy a dostupné materiály.

OBSAH

1. Úvod 8

2. Vztah státu a katolické církve do roku 1948 10

3. Vztah státu a katolické církve v letech 1948–1968 13

4. Vztah státu a katolické církve po roce 1968 21

5. Osudy ženských řeholních řádů v období komunismu 27

5.1 Na cestě k perzekuci ženských řádů 27

5.2 Akce „Ř“ 29

5.3 Politické procesy s řeholními sestrami 32

5.4 Šedesátá léta a Pražské jaro 34

5.5 Období tzv. normalizace 36

6. Metodologie 39

6.1 Výběr a kontaktování narátorů 39

6.2 Příprava a průběh rozhovorů 41

6.3 Postup práce 44

7. Římská unie řádu svaté Voršily v Čechách 46

7.1 Historické kořeny Římské unie řádu svaté Voršily 46

7.2 Osud Římské unie řádu svaté Voršily v období komunismu 50

8. Vzpomínky sester voršilek na období komunismu 56

8.1 Formující období, vstup do řádu 57

8.2 Práce v zemědělství 61

8.3 Práce v továrnách 64

8.4 Práce v psychiatrických léčebnách 70

8.5 Tajné komunity 74

9. Závěr 76

10. Prameny a literatura 79

10.1 Prameny 79

10.2 Literatura 79

11. Přílohy 82

1. Úvod

Tato práce se tematicky věnuje církevní politice československého státu v období komunismu a jejímu dopadu na řeholníky se specifickým zaměřením na osudy sester řádu svaté Voršily. Jejich konkrétní životní příběhy autenticky odrážejí všeobecnou situaci ve vztahu komunistického režimu a katolické církve v období od roku 1948 do roku 1989, tj. v době, kdy byla činnost řeholních řádů zakázána. V rámci protináboženské strategie československého státu bylo řádovým sestrám postupně znemožněno žít řeholním způsobem života a působit v duchovní, pedagogické a sociální oblasti. Členky řádu byly internovány, donuceny k těžké fyzické práci v zemědělství a v průmyslu, až později našly uplatnění v psychiatrických léčebnách a ústavech sociální péče. Izolace a vyloučení sester z veřejného života spolu se zákazem přijímání nových členek měly řád postupně zlikvidovat. Avšak ani období největších perzekucí nedokázala jeho vnitřní jednotu zcela ochromit a ani výrazně ztížené podmínky neodradily nové čekatelky na členství od snahy se k jeho činnosti tajně připojit. V kontrastu možností a prostředků na straně státní moci, společenské izolace a vyčerpávající práce na straně perzekuovaných, je skutečnost trvalé činnosti i zachování jednoty řádu po celou dobu čtyřiceti let vlády komunistického režimu jedním z pozoruhodných závěrů, které ze získaných svědectví vzešly.

Hlavním cílem práce je prezentace životních příběhů šesti řádových sester z Unie řádu svaté Voršily, na jejímž základě lze co nejautentičtěji nahlédnout do jedné z kapitol historie české katolické církve v období trvání komunistického systému v naší zemi. Práce předkládá výpověď dvou generací sester, z nichž každá zažila odlišný způsob perzekuce. Čtyři ze sester patří do starší generace již dříve praktikujících řeholnic, která osobně zažila internaci v padesátých letech a perzekuci tedy pocítila od počátku v plné míře. Dvě mladší pamětnice pak vypráví svůj příběh z pohledu tajných členek, které se rozhodly pro život v řeholním řádu v období, kdy byl již oficiálně zrušen, a reprezentují tedy skupinu jeho ilegálních příslušnic.

Přestože řád má svou větev i na Slovensku, tato diplomová práce se soustředila na jeho sídla zřízená v současné době na území Čech a Moravy, to jest v Praze, v Olomouci, Kutné Hoře a v Jiřetíně pod Jedlovou. V uvedených městech, s výjimkou Olomouce byly také rozhovory uskutečněny. Otázky byly směřovány tak, aby bylo možno nahlédnout do tehdejšího způsobu života narátorek, seznámit se s jejich osobními zkušenostmi, vnímáním a prožíváním událostí v jejich historických souvislostech a pokusit se nalézt kontinuitu a analogii v jejich postojích.

Odborná literatura věnuje prozatím hlavní pozornost mužským řeholním řádům, proto se domnívám, že ženské řády by neměly zůstat opomenuty.

První část práce se věnuje stručnému shrnutí základních historických událostí doby 1948 - 1989 týkající se vztahu církve a státu, v jejímž kontextu se jednotlivé osobní příběhy odehrávaly. Hlavní literaturou, o kterou se zde opírám, byly především práce Karla Kaplana, Jaroslava Cuhry nebo Stanislava Balíka. Řeholním řádům se pak konkrétně věnuje hlavně historik Vojtěch Vlček.

Druhá část práce obsahuje vlastní studii založenou na sběru empirických dat, pro kterou byla využita metoda orální historie. U všech narátorek, jak se pamětnice v orální historii nazývají, byly systematicky mapovány formující vlivy rodinného prostředí a prvních kontaktů s řádem svaté Voršily a následně vlastní příběhy politické perzekuce.

2. Vztah státu a katolické církve do roku 1948

Problematický vztah státu a katolické církve má u nás kořeny již v dobách dávno minulých. Podřídit církev státu, kontrolovat a regulovat její činnost se pokusily již osvícenské reformy v 18. století v období vlády Marie Terezie a Josefa II. Komunistický režim se tak mohl v mnohém inspirovat již v historických reáliích této doby. Zvláště rušení klášterů a řeholních řádů Josefem II. bylo politickou praxí, kterou 20. století v plné míře převzalo. Na následujících řádcích se krátce zmíním o vztahu katolické církve a nacistického a později také komunistického režimu.

Ačkoliv jedním z cílů nacistické perzekuce byla rasově motivovaná genocida židovského obyvatelstva, neustálá hrozba se vznášela i nad křesťanskými církvemi a ostatními náboženskými společnostmi. Ty byly sice vládnoucím režimem oficiálně tolerovány, ale také pečlivě sledovány. Katolická církev v protektorátu se tak ocitla pod tlakem nacistické moci, převážně však obstála se ctí a byla jednou z opor domácího odboje. Bohoslužby v těchto letech neobsahovaly pouze obecná duchovní sdělení, ale staly se *„prostředím posilujícím vlastenecké uvědomění, individuální naději a odvahu.“*[1] Právě pro nebezpečí oživování atmosféry vzdoru a nesouhlasu v prostředí naplněném strachem, byli věřící občané a církevní představitelé nacistickému režimu trnem v oku. Někteří, jako třeba pozdější pražský arcibiskup Josef Beran nebo litoměřický biskup Štěpán Trochta, tak kvůli své činnosti skončili v koncentračním táboře. Nebyli ovšem zdaleka jediní. Statečnost a odvahu projevit svůj názor prokázala, až na malé výjimky, většina duchovních. Řada z nich se zúčastnila domácího i zahraničního odboje a zaplatila za to životem. Katolická církev tak zůstala na straně národa a vyšla z těžkých zkoušek nacistické okupace s vysokým morálním kreditem a autoritou.[2]

Katolická církev v českých zemích stála po válce na vítězné straně, a tedy v mnohem příznivější pozici než tomu bylo na Slovensku, kde byl kredit církve významně otřesen, díky její rozporuplné úloze v éře Slovenského státu. Zdeněk Nejedlý, budoucí komunistický ministr školství, který se později podílel na utváření církevní politiky KSČ, o ní dokonce prohlásil: *„V těžkých letech okupace obstálo katolické kněžstvo z hlediska národního opravdu skvěle.“*[3]

[1] LIBOR, Jan (ed.): *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století.* Brno: Sýkora Brno, 2000, s. 80.
[2] Tamtéž, s. 81.
[3] VAŠKO, Václav: *Dům na skále. Církev zkoušená 1945–1950*. Praha: ERMAT, 2004, s. 16.

Náboženský život se zde proto oživoval mnohem lépe. České katolické instituce tak získaly alespoň krátký čas na obnovu své činnosti a revitalizaci sil. Došlo k obnově církevních škol, katolických spolků a tisku (olomoucký Rozsévač, pražská Neděle, týdeník Katolík, literární revue Akord, Vyšehrad nebo dominikány vydávané časopisy Na hlubinu a Filozofická revue). Činnost zahájila také tělovýchovná organizace Orel, katolické skautské oddíly, salesiáni, mariánské kongregace, Sdružení katolické mládeže a další. Československo také opět navázalo diplomatické styky s Vatikánem. Bez velkých komplikací byli jmenováni noví arcibiskupové, biskupové a opati. Brněnským biskupem se stal Karel Skoupý, pražským pozdější kardinál Josef Beran, v Českých Budějovicích nastoupil Josef Hlouch a v Litoměřicích Štěpán Trochta.

Nicméně ani toto zdánlivě nadějné oživení náboženského života nebylo zcela jednoznačné a bez komplikací, neboť církev se stále nacházela v oslabeném postavení, a to nejen na Slovensku, ale i v českých zemích.

Hlavním důvodem byla poválečná změna politického spektra. Z Národní fronty Čechů a Slováků, která reprezentovala nové politické zřízení lidové demokracie, byly vyloučeny pravicové strany. České země v této vládě reprezentovaly pouze Československá strana lidová, Československá strana národně socialistická, Československá sociální demokracie a Komunistická strana Československa, zatímco Slovensko Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska. Předsedou Národní fronty se stal zástupce komunistické strany Klement Gottwald. Z politického složení poválečné vlády je tedy patrná její levicová orientace, kterou stvrzoval také vládní program dohodnutý v Moskvě a vyhlášený 5. dubna 1945 v Košicích. Stálo v něm, že *„základními orgány moci budou národní výbory, že dojde k rozsáhlým socializačním změnám, jako bylo provedení pozemkové reformy a znárodnění klíčového průmyslu. Bylo v něm dále obsaženo rozhodnutí o odsunu Němců a Maďarů a též rozhodnutí o potrestání kolaborantů a zrádců. Pokud šlo o směřování zahraniční politiky poválečného Československa, převládla nakonec orientace na Sovětský svaz…“*[4] Katolická církev tak neměla na politické scéně téměř žádné zastoupení. Jediným zástupcem křesťanů byla Československá strana lidová. Zbylé tři strany k ní již dlouhodobě neměly kladný vztah.

Nepřátelský poměr komunistického režimu k církvím měl své kořeny už před únorem 1948 ve filozoficko-ideologických tezích Karla Marxe a Bedřicha Engelse. Základní dogmata marxistické materialistické filozofie, jejichž součástí je odmítnutí náboženství coby „opia

[4] DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků*. Brno: Reprocentrum Blansko, 2008, s. 17.

lidstva“, byla akceptována a převzata i politickými reprezentanty sociálně-demokratických a dalších, jim příbuzných, stran. Komunistická strana Československa od samého zahájení své politické činnosti, započaté v roce 1921, vystupovala pod záminkou boje proti klerikalismu na parlamentní úrovni jako jeden z nejvýraznějších oponentů a protivníků katolické církve. Vlastní proticírkevní politiku začala soustavněji prosazovat již od svého vstupu do vlády po skončení II. světové války, tedy ještě před únorem 1948.

Stanislav Balík, autor knihy *Katolická církev a komunismus v Evropě,* hodnotí politickou atmosféru doby mezi léty 1945 a 1948 jako „pretotalitní“, zatímco historik Václav Vaško počátek komunistické totality datuje už do roku 1945, kdy komunisté ovládli ministerstvo vnitra, ministerstvo informací a odbory, a kdy komunisty manipulovaná Národní fronta vyřadila nepohodlné strany z politického života.

Stav se k lepšímu nezměnil ani po květnových volbách roku 1946, kdy komunisté získali v českých zemích 40 % hlasů. Pozvolna také začínala pracovat proticírkevní propaganda KSČ, jež byla založena na obvinění papeže Pia XII. ze spojenectví s fašistickou Itálií a nacistickým Německem.[5] Katolickou církev rovněž výrazně zasáhla tzv. druhá pozemková reforma, která na základě zákona č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, odebrala církvi zemědělskou a lesní půdu nad 50 ha. Ještě než se ale tato reforma stihla zrealizovat, přišly únorové události roku 1948 a převzetí moci komunistickou stranou, která zákonem č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě, odejmula církvi její zbývající půdu. Oba zákony tak katolické církvi odebraly ekonomickou a hospodářskou základnu, a tudíž i její nezávislost na státu.

Po únorovém převratu se křesťanské církve u nás ocitly v situaci, jež se v zásadě jen málo odlišovala od poměrů za nacistické okupace. Čelily opět režimu postavenému na doktríně diktatury „jedné strany“ a nesnášenlivosti k čemukoli, co usiluje o nezávislost na politickém zřízení.

Vztah mezi státem a církví, jak jsem nastínila, nebyl nijak idylický. Nicméně ani přes nespočet konfliktů, které se v průběhu tří let objevily, si komunistická strana až do dubna 1949 nedovolila vést proti církvi otevřený boj. Tento postoj lze posuzovat jako strategický tah, jehož cílem bylo nepoškodit ve světle společnosti obraz komunistické strany do doby, než si zajistí stabilní pozici ve vládě.

[5] Tamtéž, s. 18

3. Vztah státu a katolické církve v letech 1948–1968

Zásadní obrat ve vztahu státu a katolické církve nastal v únoru 1948, kdy moc v Československu na dlouhou dobu čtyřiceti let převzali komunisté. Jedním z hlavních nepřátel, s nimiž se nový režim potřeboval po nástupu k moci vypořádat, se stala právě katolická církev. Proč z náboženských společností právě ona? Podle Václava Vaška to mělo hned několik důvodů. Byla nejpočetnější, nejlépe organizovaná, řídila se vlastním právním řádem a své ústředí měla na nepřátelské straně. Svým ideovým, mravním a hodnotovým kodexem stála v přímé opozici k etablovanému režimu. Vliv, který církev na společnost měla a kterým ohrožovala monopol moci komunistické strany, musel být proto eliminován. Nový prezident Klement Gottwald *„… se tímto záměrem netajil. Řekl, že politiku musíme dělat tak, abychom církev změnili v nástroj naší, tj. komunistické, moci.“*[6] Komunisté si byli vědomi, že dosažení tohoto cíle nebude snadné. Proto se ho pokusili uskutečnit celým komplexem opatření, o kterých se zmíním v následujících odstavcích.

Boj za podřízení církve státu probíhal ve dvou etapách. *„První etapa trvala od února 1948 zhruba do dubna 1949 a jejím základním rysem byla snaha moci o dohodu s představiteli katolické církve. Následovala druhá etapa, kdy komunistický režim přešel k otevřenému konfliktu a chtěl si církev podrobit mocensky.“*[7] Po celou dobu ale komunisté sledovali pouze jediný cíl, a to vytvořit národní církev plně kontrolovanou státem, která by ztratila přímé spojení s Vatikánem.

První etapu, jak již bylo naznačeno, charakterizovala snaha o dohodu mezi představiteli státu a katolické církve. Pro účely komunikace s biskupy byla 15. dubna 1948 při Ústředním akčním výboru Národní fronty (dále jen ÚAV NF) zřízena Komise pro církevní náboženské a otázky, v jejímž čele stál Alexej Čepička. Důvod, proč se tato první etapa nesla v umírněném duchu, spočíval především v tom, že se režim potřeboval stabilizovat a k tomu jednoznačně potřeboval i podporu katolické církve, která stále měla vliv na nemalou část společnosti. Obzvláště před květnovými parlamentními volbami v roce 1948 bylo důležité nevyvolat příliš viditelný konflikt, jenž by odradil voliče. Probíhající jednání měla tedy čistě účelový charakter a církev se často ocitala v nevýhodném postavení. Komunisté totiž na jedné straně požadovali loajalitu církve vůči režimu, na druhé straně však *„současně vyvíjeli na církev značný nátlak a uskutečňovali řadu proticírkevních opatření: omezování církevního*

[6] HANUŠ, Jiří – STŘÍBRNÝ, Jan (eds.): *Stát a církev v roce 1950*. Brno: Sýkora, 2000, s. 11.
[7] Tamtéž, s. 12.

tisku, spolků, zavírání církevních škol a zábor jejích budov a půdy.“[8] Těmito protichůdnými kroky režim znevažoval požadavek církve *„aby stát respektoval její vnitřní autonomii a zachoval, respektive na Slovensku obnovil, církevní školství.“*[9] Jednání proto byla neustále přerušována.

K první vyostřené situaci mezi zástupci obou stran došlo v souvislosti s volbou Klementa Gottwalda prezidentem republiky, když 14. června 1948 arcibiskup Beran odsloužil slavnostní Te Deum ve svatovítské katedrále, a tím udělil požehnání nové hlavě státu. Toto gesto vyvolalo rozruch na obou stranách, u věřících i u komunistů. Nutno dodat, že výměnou za slavnostní mši byl arcibiskupovi Beranovi dán příslib zachování církevního školství v následujícím školním roce. Komunistický režim ovšem tento akt svévolně interpretoval jako oficiální uznání jeho legitimity, což však záhy arcibiskup ostře odmítl slovy: *„Církev nemůže nikomu bránit, chce-li si vyžádat pro své činy Boží pomoc. Se vší vážností však připomínám, že liturgickým úkonem tím církev nepřijímá světový názor směru a hnutí, které odporují jejímu názoru.“*[10] Vzápětí byl Beran nařčen ze snahy o zhoršení vztahů mezi státem a církví a proticírkevní kurz komunistického režimu začal nabírat na obrátkách. Jednání byla přerušena, a to až do ledna roku 1949.

Přestože v první etapě jednání byly otevřené zásahy proti církvi spíše jen ojedinělou záležitostí, citelně se dotkly některých katolických spolků a oddílů, jež byly v březnu roku 1948 sjednoceny a rozpuštěny v celostátní organizaci Sokol. Příkladem může být tělovýchovná jednota Orel se základnou čítající odhadem na 100.000 osob. Její členové změnili svou tradiční pouť na Hostýn v demonstraci proti komunistickému režimu a dali tak najevo, že se sjednocením, a tedy svým zánikem nesouhlasí. Pouť se odehrála v neděli 29. srpna 1948 a pro zmíněný charakter byli její členové surově rozehnáni příslušníky StB. Samotná pouť a účast na ní se také později staly jednou ze záminek pro rozpoutání inscenovaných soudních procesů s jejími účastníky.

Vztahy mezi státem a církví byly napjaté, přesto však byla oficiální jednání, která měla uspořádání vzájemného stavu státu a církve vyřešit, v lednu 1949 obnovena. Církev usilovala především o zachování svého školství a komunistický režim zase o zrušení zákazu politické angažovanosti kněžích, na kterém církevní zástupci trvali již od počátku započatých diskuzí.

[8] DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků*. Brno: Reprocentrum Blansko, 2008, s. 30.
[9] HANUŠ, Jiří – STŘÍBRNÝ, Jan (eds.): *Stát a církev v roce 1950*. Brno: Sýkora, 2000, s. 102.
[10] A ÚV NF, fond OC 1951–1952, dodatky 1948. Podle: Kaplan, Karel: *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno, Doplněk 1993, s. 39.

Rozhovory ovšem nevedly k žádným výsledkům. Zásadní zlom v dosavadních snahách státu přesvědčit církev o své vůli k dohodě nastal během biskupské konference ve Starém Smokovci v březnu 1949, kde biskupové během projednávání vládních návrhů odhalili odposlouchávací zařízení Státní bezpečnosti. Konference byla na základě tohoto zjištění ukončena. A tak *„skončilo období, kdy se představitelé režimu snažili církev získat, podřídit si ji dohodou, ale současně prováděli opatření, která znemožňovala dohodu uzavřít.“*[11] Spor se tím dostal do oné druhé etapy – fáze otevřeného konfliktu.

Vládnoucí moc se od roku 1949 uchylovala ke stále tvrdším represivním krokům, jež měly vést k vytvoření národní církve. Pro tyto účely byla zřízena církevní komise ÚV KSČ neboli tzv. „církevní šestka“ (nahrazovala původní Komisi pro církevní a náboženské otázky při ÚAV NF), jak se jí říkalo podle počtu jejich členů. V čele této komise stál tehdejší ministr spravedlnosti Alexej Čepička, jejími členy byli dále Vladimír Clementis, Zdeněk Fierlinger, Jiří Hendrych, Václav Kopecký a Viliam Široký. Její první schůze se konala již měsíc po incidentu ve Starém Smokovci, tedy v dubnu 1949. K dosažení zmíněného cíle vypracovala tato komise plán nesoucí název *„Nástin opatření v církevní politice v nejbližších dvou měsících“*, který obsahoval různorodé spektrum takticko-strategických prostředků, jež měly zajistit rozkol mezi laiky a klérem, nižším a vyšším episkopátem, ukončit diplomatické styky s Římem a podřídit církev státu.

S tímto záměrem bylo 10. června 1949 iniciováno založení organizace s názvem „Katolická akce“, která měla sdružovat tzv. vlastenecké kněze a laiky spolupracující s režimem. Stát záměrně zvolil stejný název, který byl v církvi používán již od 19. století pro hnutí, jež vzniklo za účelem obrany a šíření náboženských a morálních principů.[12] Na poradě církevní šestky bylo řečeno: *„Tím sledujeme jeden cíl: chceme jim vzít vše, co dosud mají, aby jim nezůstalo nic, museli se případně uchylovat k novým akcím, které my však již nepovolíme, a proto budou mít charakter ilegální.“*[13] Organizace vedená „vlasteneckým“ knězem Josefem Plojharem též začala vydávat vlastní tisk, pro jehož pojmenování opět použila název již existujících Katolických novin. Přestože tento krok způsobil velký rozruch mezi věřícími i biskupy, svůj účel nesplnil. Bezprostřední odpovědí na něj byl pastýřský list s názvem *„List biskupů a ordinářů v hodině velké zkoušky“*, ve kterém biskupové v čele s arcibiskupem Beranem celou akci ostře odmítli. Pastýřský list obsahující stanovisko biskupů i papežského

[11] HANUŠ, Jiří – STŘÍBRNÝ, Jan (eds.): *Stát a církev v roce 1950*. Brno: Sýkora, 2000, s. 15.
[12] KAPLAN, Karel (ed.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. Praha: nakladatelství Doplněk, 1994, s. 32.
[13] Tamtéž, s. 27.

stolce měl být přečten ve všech katolických kostelích republiky při nejbližších nedělních bohoslužbách, tj. 19. června 1949. Tímto chtěli biskupové sdělit své jednoznačné postoje věřícím. Poté, co tak učinil i pražský arcibiskup Josef Beran ve Svatovítské katedrále, byl vzápětí zadržen Státní bezpečností. Tak začala jeho šestnáct let trvající internace. Stejný osud postupně potkal rovněž většinu biskupů římskokatolické i řeckokatolické církve, těch, kteří dali otevřeně najevo nesouhlasný postoj.

Ozval se i papež Pius XII., který exkomunikoval všechny, jež tuto akci podporovali. První exkomunikační dekret vyšel již 20. června 1949 ve Vatikánu, tedy pouhých 10 dní po ustavení Katolické akce. O jedenáct dní později přišel Svatý stolec ještě s razantnějším krokem. Na základě „dekretu o komunismu", jak bývá text zkráceně nazýván, byli z církve vyloučeni všichni, kdo se jakýmkoli způsobem podíleli na propagování či obhajobě komunismu. Papež tak navazoval na prohlášení svého předchůdce, který se o komunistické ideologii vyjádřil následovně: *„Nuže, ctihodní bratří, pracujte usilovně, ať se věřící nedají oklamati! Komunismus je svou vnitřní podstatou zvrácený, a nelze připustiti, aby někdo, jemuž záleží na záchraně křesťanské a světské kultury, mu pomáhal v jakékoli věci."*[14] Přestože nebyl v Československu dekret uveden do praxe, vyjadřoval jasně postoj katolické církve vůči komunistickému režimu.

V říjnu roku 1949 stát legislativně zakotvil podřízenost církve vůči státu vydáním tzv. „církevních zákonů", kterými legalizoval veškeré své kroky vedoucí k vytvoření národní církve zcela zbavené vlivu Vatikánu. Zákonem č. 217/49 Sb. byl založen ústřední orgán státní správy – Státní úřad pro věci církevní (dále jen SÚC), jenž dohlížel na dodržování veškerých vůči církvi se vztahujících zákonů. Tato instituce byla podřízena tzv. církevní komisi ÚV KSČ, a to až do roku 1952, kdy byla komise zrušena. Na Slovensku byl rovněž zřízen Slovenský úřad pro věci církevní, který ale podléhal celostátnímu SÚC.

Dalším z nástrojů kontroly a dohledu nad církvemi bylo vydání Zákona č. 218/49 Sb., o hospodářském zabezpečení církví, který *„upravil dvě oblasti: a) působení duchovních všech církví navázal na státní souhlas, b) převzal na sebe veškeré hospodářské závazky spojené s činností církví – platy duchovních, opravy budov, samotný výkon kultu."*[15] Kněží se tak stali státními zaměstnanci, kteří své povolání mohli vykonávat pouze se svolením příslušné krajské

[14] CUHRA, Jaroslav: *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 6.
[15] BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Ekon Jihlava, 2007, s. 26.

či okresní pobočky úřadu SÚC. Prvním předsedou Státního úřadu pro věci církevní se stal tehdejší ministr spravedlnosti Alexej Čepička, v roce 1950 ho vystřídal Zdeněk Fierlinger a tím posledním byl od roku 1953 do roku 1956 Jaroslav Havelka.

V následujícím roce bylo vydáno vládní nařízení č. 112/1950 Sb., kterým si stát podřídil všechny bohoslovecké fakulty a výuku soustředil pouze do Prahy a Bratislavy. Všechna diecézní a řádová učiliště tedy zanikla a děkanové fakult byli nově odpovědní zástupcům SÚC, již kontrolovali a řídili obsah výuky.

Na základě výše zmíněných zákonů si tak režim mohl dovolit proti církvi zakročit efektivněji. Po internaci biskupů byli v rámci akce „K" v roce 1950 internováni také řeholníci a o rok později i řeholnice v rámci akce „Ř". Nucené pobyty však nebyly jediným způsobem perzekuce. Kněží i laici, kteří otevřeně projevovali nesouhlas se státní ideologií, byli vězněni či zařazováni do Pomocných technických praporů. Pokud k uvěznění nedošlo, byli duchovní zbavováni státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti a nuceni pracovat v těžkém průmyslu. Vrcholem těchto represí byly inscenované soudní procesy s církevními představiteli. *„V prvním z nich, ukončeném začátkem dubna 1950, byli odsouzeni představení a významní činitelé mužských řádů (Machalka a spol.). Tento proces měl sloužit před veřejností jako zdůvodnění akce K."*[16] Nejčastější vznesená obvinění byla z velezrady či špionáže.

Známým případem ilustrujícím atmosféru doby byl tzv. „číhošťský zázrak". K této události došlo v obci Číhošť na Havlíčkobrodsku, kde během nedělní mše svaté došlo k samovolnému pohybu kříže na hlavním oltáři. Věřící tento akt pokládali za zázrak. Mši sloužil místní farář Josef Toufar, který byl následně Státní bezpečností obviněn z inscenace tohoto zázraku na objednávku Vatikánu. V prosinci roku 1949 byl Toufar zatčen a na následky krutých výslechů zemřel dne 25. února 1950.

Ve stejném roce byla v rámci akce „P" řeckokatolická církev přinucena začlenit se do církve pravoslavné. V lednu 1950 byl také zaveden povinný civilní sňatek, církevní sňatek byl povolen až ve chvíli, kdy byl řádně vykonán jeho civilní ekvivalent. Církvím bylo současně odňato též vedení matrik. Pozornost režimu byla zaměřena rovněž na laické věřící, kdy i pouhá návštěva bohoslužeb byla státními orgány interpretována jako projev nesympatií

[16] DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků*. Brno: Reprocentrum Blansko, 2008, s. 34.

k novému státnímu zřízení. Celá společnost byla vystavena soustavné ateistické propagandě v médiích, v kulturní sféře i na všech stupních školní výuky.

Státu se tak do roku 1953 podařilo vystavit perzekuci téměř všechny složky církevní hierarchie, od nejvyšších představitelů až po laiky, a církev tím v jejích veřejných aktivitách prakticky umlčet. Avšak ani za těchto okolností její základní duchovní funkce a činnost paralyzovány nebyly. Důsledkem politiky útlaku bylo totiž postupné formování podzemní církve, která se naučila fungovat i mimo oficiální struktury. Díky tomu v následujících dekádách mohl v bytech, ale i věženích nebo internačních táborech přežívat autentický křesťanský život.

Rok 1953 přinesl určité změny. V březnu toho roku zemřel sovětský vůdce Josif V. Stalin a záhy po něm i československý prezident Klement Gottwald. Po jejich smrti se začaly objevovat slabiny totalitního způsobu vládnutí a negativní důsledky represivní politiky. Mezi ně patřil i postupný odliv původních příznivců komunismu, především z řad inteligence. Situaci zhoršovalo i ekonomické zaostávání způsobené orientací na těžký průmysl. V zemích sovětského bloku se začaly objevovat nepokoje. Stejně tomu bylo i v Československu, kde se impulsem k otevřenějším projevům nesouhlasu stalo provedení měnové reformy, díky níž většina obyvatel přišla o úspory. Přestože veškeré protikomunistické demonstrace byly potlačeny, jisté mírné uvolnění poměrů byl režim nucen připustit, a to částečnými úpravami svého politického a ekonomického programu.

Ačkoli v oblasti církevní politiky nedošlo v tomto období k žádným zásadním změnám, zaznamenala celá společnost i církve od roku 1953 do roku 1956 alespoň dílčí úspěchy. Byly zrušeny jednotky Pomocných technických praporů, internační a pracovní tábory. Internovaným biskupům, kteří složili slib věrnosti republice, byla zmírněna izolace v internaci. Církevním tajemníkům byly omezeny pravomoci v povolování církevních slavností a přemísťování a penzionování kněží. Plán zabývající se definitivním zrušením všech ženských a mužských řeholních řádů byl odložen.

Dalším nadějným krokem k uvolnění byl XX. sjezd KSSS konaný v roce 1956, kde první tajemník ÚV KSSS Nikita Chruščov přednesl svůj tajný referát odhalující Stalinovy zločiny. V tomto krátkém období se církvi podařilo částečně obnovit činnost řeholníků, veřejnou aktivitu kněží i iniciativy laické veřejnosti. Stát též zrušil SÚC a jeho pravomoci převedl na ministerstvo školství a kultury, na jehož doporučení byli někteří odsouzení kněží

ministerstvem spravedlnosti amnestováni. Přes všechny tyto zdánlivě pozitivní signály se však touha autoritativního komunistického režimu po ovládnutí a podrobení církve nikterak nezmenšila, a to se také záhy projevilo. Záminkou návratu k represivním opatřením se staly protikomunistické nepokoje a protivládní povstání v Polsku a Maďarsku. Ukázalo se, že proces uvolnění pro komunistický režim přirozeně znamenal ohrožení jeho vlády, proto se vrátil zpět ke své staré praxi. Od roku 1956 se opět zvyšoval počet zatčených řeholníků, probíhaly procesy s jezuity, salesiány, premonstráty, ale i s jednotlivými kněžími či laiky. Pokračovaly internace biskupů a církevní tajemníci opět získávali pravomoci, o které přišli.[17] Jistým příslibem se zdálo být schválení nové ústavy v červenci 1960 zaručující náboženské svobody a doprovázené několika amnestiemi prezidenta Antonína Novotného v letech 1960, 1962 a 1965. Tyto zdánlivě vstřícné kroky režimu však nezastavily nadále současně probíhající politické procesy s kněžími a řeholníky. Vojtěch Vlček o tomto období říká: *„Tato výrazná vlna zatýkání duchovních, a v případě řeholníků dokonce nejmasovější vůbec, realizovaná v první třetině šedesátých let naprosto vyvrací mýtus o umírněnosti socialistického zřízení v Československu a ‚báječných' šedesátých letech.“*[18]

Důležitou změnou v šedesátých letech byla nová politika Svatého stolce vůči komunistickým režimům zvaná „východní“. Představovala zásadní obrat ve strategii Vatikánu, protože, jak již bylo zmíněno, v předchozím období se papež Pius XII. i jeho předchůdci od komunismu jasně distancovali. Nová politika Vatikánu představovaná papežem Janem XXIII., a hlavně vatikánským diplomatem Agostinem Casarolim, spočívala v ochotě jednat s politickými představiteli zemí východního bloku o zlepšení náboženských poměrů v těchto zemích, včetně Československa.

Hlavním předmětem jednání byla v tomto případě hlavně otázka personálního obsazení internovanými biskupy opuštěných diecézí. Výsledky vyjednávání, která probíhala od roku 1963 až do období tzv. Pražského jara v roce 1968, byly jen dílčí. Bylo dosaženo zmírnění podmínek internace pro arcibiskupa Berana a brněnského biskupa Karla Skoupého a na svobodu byli propuštěni další tři ze čtyř vězněných biskupů. Případ Josefa Berana měl ještě své pokračování. Svatý stolec totiž požadoval jeho uvolnění do Vatikánu ke jmenování kardinálem. To se pochopitelně vedení KSČ nelíbilo, ale nakonec na tento požadavek přistoupilo pod podmínkou, že se poté Josef Beran již nevrátí zpět do vlasti. Beran, ač nerad,

[17] VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, s. 41.
[18] Tamtéž, s. 42.

návrh přijal a v roce 1965 skutečně opustil zemi, aby zbytek svého života prožil v Římě, kde v roce 1969 zemřel. Novým pražským apoštolským administrátorem[19] se stal František Tomášek, přičemž všechny ostatní diecéze (litoměřická, českobudějovická, královéhradecká, olomoucká a brněnská) zůstaly nadále neobsazeny. I v otázce výuky náboženství, statutu teologické fakulty, obnovení činnosti řeholních řádů nebo úpravy „církevních" zákonů zůstaly státní orgány nadále neústupné.[20]

Nejdůležitějším mezníkem se pro církev stalo období Pražského jara. Období celkového politického uvolnění a demokratizačních snah začalo v lednu 1968, kdy na plenárním zasedání ÚV KSČ reformní komunista Alexander Dubček vystřídal v čele strany Antonína Novotného, a skončilo vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968. Přestože se jednalo o velmi krátké období, poskytlo církvi prostor pro částečnou revitalizaci. Prvním pozitivním krokem bylo vystřídání protinábožensky zaměřeného stalinisty Karla Hrůzy na postu vedoucího Sekretariátu pro věci církevní při Ministerstvu kultury liberální marxistkou Erikou Kadlecovou, která prosazovala mnohem vstřícnější politiku než její předchůdce. Představitelé katolické církve začali prakticky vzápětí vyvíjet iniciativu vedoucí k dialogu s vládou, jehož cílem mělo být uvolnění a demokratizace náboženského života. Po možnosti aktivního křesťanského života volal též *„Otevřený list katolíků vězněných pro víru prvnímu tajemníku ÚV KSČ Alexandru Dubčekovi"*[21] zveřejněný 21. března 1968 v Literárních listech, který podepsalo 84 politických vězňů. Ve stejný den sekretariát ÚV KSČ obdržel také *„Petici volající po nápravě křivd"*, kterou signovalo na sto tisíc občanů.

Také českoslovenští biskupové shrnuli veškeré požadavky a možná řešení v dopise adresovaném československé vládě. Biskupové zde požadovali uzavření dohody se Svatým stolcem, znovuuvedení biskupů do jejich úřadů a obnovení činnosti biskupské konference, zrušení právních překážek pro svobodnou pastorační činnost, umožnění činnosti řádům a kongregacím, obnovení práv řeckokatolické církve, nápravu křivd u obětí protinábožanské perzekuce, svobodnou výuku náboženství, přístup do veřejných médií či povolení pastorace ve věznicích, nemocnicích a ústavech sociální péče. Zdaleka ne všechny požadavky biskupů byly splněny, ale podařilo se vrátit do diecézí právoplatné biskupy, obnovit církevní tisk a liberalizovat politiku v oblasti výuky náboženství a ženským řádům bylo dovoleno přijímat nové adeptky. Největším úspěchem byla ale obnova řeckokatolické církve. Dále taky zaniklo

[19] Apoštolský administrátor je správcem diecéze v mezidobí od smrti či rezignace biskupa.
[20] DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků*. Brno: Reprocentrum Blansko, 2008, s. 95–96.
[21] BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Ekon Jihlava, 2007, s. 44.

kolaborantské Mírové hnutí katolického duchovenstva fungující od počátku padesátých let a vzniklo Dílo koncilové obnovy, které sdružovalo kleriky i laiky. Pozitivní vývoj ale zastavila tzv. normalizace.

4. Vztah státu a katolické církve po roce 1968

Částečná demokratizace společnosti, kterou Pražské jaro přineslo, byla pochopitelně vážnou hrozbou nejen pro monopol moci československé komunistické strany, ale v očích sovětského vedení přestavovala též vážné ohrožení stability celého impéria, a tím i nebezpečí jeho zhroucení. Proto byla dne 21. srpna 1968 zahájena okupace Československa vojsky zemí Varšavské smlouvy. Účelem vojenského zásahu bylo represivním způsobem zajistit postupný návrat k autoritativnímu způsobu vládnutí komunistické strany. Pod tlakem sovětského vedení podepsali zástupci Československa v čele s Alexandrem Dubčekem a Ludvíkem Svobodou dne 26. srpna 1968 v Moskvě Protokol o jednání delegace SSSR a ČSSR (tzv. Moskevský protokol). Tento dokument v podstatě schvaloval vpád vojsk Varšavské smlouvy do země, okupaci Československa a zahájil „normalizaci" poměrů v Československu, která měla zcela vymýtit reformy z doby Pražského jara.

Nástup normalizace probíhal postupně. Prvním krokem byla výměna Alexandra Dubčeka na postu prvního tajemníka KSČ za Gustáva Husáka podporovaného z Moskvy. Dále následovaly stranické čistky ve Státní bezpečnosti, v armádě, odborech, v zájmových organizacích a složkách Národní fronty. V neposlední řadě byly jmenovány prověrkové komise, které rozhodovaly o setrvání jednotlivých členů ve straně na základě jejich postojů k událostem Pražského jara a následné okupaci vojsky Varšavské smlouvy. Všechny ostatní nezávislé struktury polednové reformy (např. Klub angažovaných nestraníků – jediná nezávislá platforma politické opozice, klub K 231 – sdružení politických vězňů komunistického režimu, výchovné hnutí Junák), včetně kulturních spolků, byly zrušeny. Prioritou byla tedy strategie co nejrychlejšího celospolečenského návratu daleko před rok 1968, tedy k uniformitě a destrukci jakékoli nekontrolované občanské aktivity.

Symbolickým zakončením krátkého, ale i pro církev důležitého, období Pražského jara se stalo odvolání Eriky Kadlecové a její opětovné nahrazení Karlem Hrůzou, k němuž došlo

v červnu 1969.[22] Jeho církevní politika postupně vedla k opětovnému zpřísnění udělování souhlasu k výkonu duchovenské činnosti, byla zakázána činnost mužských řádů, výuka náboženství ve školách přestala prakticky existovat, stejně jako možnost studia teologie na vysokých školách. Povoleny byly pouze bohoslužby. Veškerá jiná náboženská shromáždění byla považována za protizákonná a duchovním za ně hrozilo odnětí státního souhlasu. Obnovena byla také dříve zrušená cenzura katolického tisku. Cílem těchto kroků bylo znemožnit laikům přístup k náboženskému vzdělání a vrátit tak církev tam, kde byla před Pražským jarem.

Další komunikace s Vatikánem byla obnovena v roce 1971, tedy ve chvíli, kdy veškeré prvky uvolnění ve společnosti byly v důsledku politiky normalizace vymýceny. Hlavní předmět československo-vatikánských jednání zůstal i nadále shodný – personální obsazení diecézí. Většina zůstala nadále neobsazena nebo v nich úřadovali komunistickou stranou dosazení kapitulní vikáři. Pozice Vatikánu se ještě zhoršila po smrti biskupů Skoupého (Brno) a Hloucha (České Budějovice) v roce 1972. Pravděpodobně díky těmto nepříznivým okolnostem byl později Svatý stolec nucen akceptovat vysvěcení čtyř státem navržených kandidátů na místa biskupů (jednoho moravského a tří slovenských[23]). Dva z těchto kandidátů byli předními představiteli k vládě loajálního Sdružení katolických duchovních „Pacem in Terris“, tedy sdružení, jež nahradilo dřívější Mírové hnutí katolického duchovenstva. Stanislav Demel uvádí, že Vatikán k těmto krokům vedla naděje, že výměnou za prorežimně naladěné biskupy bude moci následně obsadit zbylé diecéze osobnostmi, které mu budou lépe vyhovovat. To se však nakonec ukázalo jako nereálné. Další biskupové byli uvedeni do svých funkcí až v roce 1988. K jedinému úspěchu došlo v roce 1977, kdy byl kardinál František Tomášek jmenován pražským arcibiskupem. Snaha Vatikánu o dialog s režimem v době normalizace tedy neměla příznivé výsledky a státu se tak úspěšně podařilo v sedmdesátých letech zahnat církev zpět do kouta.

Oživení v situaci, která se zdála být zmrazenou, přineslo až zvýšení zájmu západních zemí o dodržování lidských práv a svobod vyslovených (vyslovené/proklamované) na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), zkráceně též zvané Helsinská konference, v roce 1975. Na země sovětské sféry vlivu začal být postupně vyvíjen sílící politický tlak. Snaha vyjádřit nesouhlas s politickými poměry v zemi tak vzrůstala i v církevních kruzích.

[22] BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Ekon Jihlava, 2007, s. 44.
[23] Samostatná Slovenská církevní provincie byla ustanovena až roku 1977. Do té doby Slovensko spadalo pod maďarskou církevní provincii.

Nepomohla ani iniciativa Karla Hrůzy, který si již od roku 1970 na svůj úřad zval k pohovorům zástupce jednotlivých církví a přesvědčoval je, *„aby ve svých církvích dosáhli změny postoje k Pražskému jaru, aby zamezili živým aktivitám vzniklým v jeho době a aby dosáhli toho, že se jejich církve nebudou angažovat v politickém a společenském životě.“*[24]

Podzemní církev si ale stačila od padesátých let vybudovat dobře fungující struktury podporované exilem a její členové začínali být aktivní i v občanské opozici. Příkladem může být i účast některých křesťanských intelektuálů v neformální občanské iniciativě Charta 77, která otevřeně poukázala na nedodržování základních lidských práv a svobod, k jejichž respektování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách. Pojmenována byla podle písemného dokumentu Charta 77 (prohlášení Charty 77) z 1. ledna 1977, jejíž text podepsali i dnes známé osobnosti z řad tajně vysvěcených duchovních, např. Josef Zvěřina, Václav Malý a další.

Komunistický režim v církvi reflektoval stále silnější opoziční nálady, a proto své represivní zákroky během sedmdesátých let přiostřil. Dokladem je např. tzv. akce LEKCE, která měla aktivity církevního podzemí utlumit a oslabit. Příslušníci StB, již byli na tuto problematiku zaměřeni, provedli sérii domovních prohlídek, zabavili mnoho samizdatového materiálu a zatkli desítky představitelů podzemní opozice. Tato zesílená perzekuce trvala až do poloviny osmdesátých let.

Odhodlání církve nevzdat boj za svá práva se stalo pro komunistický režim palčivým problémem pro celá sedmdesátá i osmdesátá léta. Nejzásadnější změnou, která ještě zvýšila napětí mezi vládou a církví a výrazně omezila akční rádius i potenciál režimu, bylo zvolení občana jednoho z komunistických států papežem v roce 1978. Stal se jím polský biskup Karol Wojtyła, jenž přijal jméno Jan Pavel II. Vystřídal tak (po velmi krátkém pontifikátu Jana Pavla I.) papeže Pavla VI. a s ním i dvě dekády trvající umírněnou „ostpolitik“. Znal dokonale praktiky a strategii komunismu, a tak katolická církev v čele s ním dala celému komunistickému bloku jasně najevo, že ústupky ze strany Vatikánu již očekávat nemůže. Dokladem toho je například prohlášení Jana Pavla II. z 5. listopadu 1978 v Assisi: *„Umlčená církev už nemlčí, neboť mluví ústy papeže.“*[25] Věřící tak získali reálnou naději na změnu a také významnou duchovní a morální oporu. Strach režimu z nově zvolené hlavy Svatého stolce dokazuje nejen pečlivá cenzura nebo úplný zákaz zveřejnění jeho encyklik

[24] DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků*. Brno: Reprocentrum Blansko, 2008, s. 131.
[25] CUHRA, Jaroslav: *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 119.

v Československu, ale i mnohdy neskrývaná nenávist komunistických představitelů k jeho osobě. Vyjádření sovětského tisku, který napsal, že Jan Pavel II. byl zvolen, neboť *„ví jak bojovat proti komunismu“*[26] bylo nepochybně výrazem hlubokého pochopení nebezpečí, jež pro autoritativní režimy východní Evropy jeho osoba přinesla. Není proto divu, že veškerá jednání, která od roku 1980 do roku 1988 mezi státem a církví probíhala, byla naprosto bezvýsledná.

Před zahájením dalších rozhovorů nový papež určil priority, které měl Vatikán nyní hájit. Jednou z nich byla podpora věřících v boji proti komunistickému režimu. Proto ještě před rokem 1980 navštívil svou rodnou zemi, kde se pozdravil nejen s poutníky z Polska, ale i z Československa. Tato událost, jíž komunisté nemohli zabránit, byla významným psychologickým tahem představujícím, kromě jiného, též jakési zhmotnění naděje na lepší budoucnost. V případě Československa se Jan Pavel II. zaměřil na reformu katolického teologického školství, které podléhalo státnímu dozoru, a na likvidaci sdružení „Pacem in Terris“. Tuto novou politiku Vatikánu reprezentovalo *Prohlášení posvátné kongregace pro klérus o některých sdruženích a hnutích zakázaných kléru*, později známé jako dekret „Quidam episcopi“, vydané 8. března 1982, shodou okolností ve stejný den, kdy Vatikán očekával návštěvu pěti československých biskupů. V prohlášení se výslovně uvádí, že *„s kněžskou službou jsou bezesporu neslučitelná, a proto všem kněžím jednoznačně zakázána kněžská sdružení …, která přímo i nepřímo, zjevně či skrytě, sledují politické cíle…“*[27]

V roce 1984 probíhaly přípravy velehradské pouti plánované na 7. července 1985, na kterou byl kardinálem Tomáškem pozván i samotný papež. Státní orgány si byly vědomy míry problémů, které by si tím způsobily, a proto se, nehledě na negativní mezinárodní ohlas, rozhodly jeho příjezd zakázat. Po chuti jim samozřejmě nebylo ani samotné uskutečnění pouti, proto se snažily účasti věřících na ní zabránit nebo ji alespoň znesnadnit a to následujícím způsobem: utajit datum konání pouti, rušit dopravní spoje směřující na Velehrad nebo uzavřít na noc baziliku, kde se měla konat plánovaná celonoční adorace. [28]

Velehradská slavnost, v roce 1985 konaná u příležitosti 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje, se však nakonec uskutečnila a zúčastnilo se jí na 200.000 lidí (údaj není zcela jistý, státní správa

[26] Tamtéž, s. 118.
[27] BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Ekon Jihlava, 2007, s. 55.
[28] Tamtéž, s. 56.

udávala 100.000, církev odhadovala účast až na 200.000).[29] Namísto papeže přijel Vatikán reprezentovat kardinál A. Casaroli. Ve chvíli, kdy bylo zřetelné, že režimní intriky selhaly, pokusil se stát nakonec udělat z pouti tzv. „mírovou slavnost“ a na její zahájení vyslal ministra kultury Milana Klusáka. Když však při svém projevu odmítl dotyčný ministr vyslovit přívlastek „svatý“ před jménem slovanských věrozvěstů, vyvolalo to pobouření v davu věřících doprovázené pokřiky „Papež do Prahy“ nebo „Náboženská svoboda“.[30] Pouť se tak namísto mírové slavnosti stala symbolem nesouhlasu se stávajícím zřízením. Až do listopadu 1989 se jednalo o největší opozičně naladěné shromáždění. Na tomto úspěchu měla velký podíl i podzemní církev, která byla v té době schopna vydávat zhruba 15 samizdatových časopisů nebo pořádat náboženská setkání pro mladé katolíky. *„Podle údajů StB působilo v té době v Československu 23 tajných biskupů, 113 tajných kněží a 668 aktivních laiků.“* [31]

Církvi nepřátelská politika státu dostávala postupně více a více trhlin a ty se prohlubovaly spolu se zhoršující se ekonomickou situací a nástupem Michaila Gorbačova na místo generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1985. Jeho nebývale vstřícná zahraniční politika i kritika ekonomické strnulosti a neschopnosti konkurence plánovaného hospodářství východního bloku se stala předznamenáním zhroucení celého systému. V důsledku změny politického klimatu a předešlých událostí se i církev začínala ozývat stále častěji.

Další významnou událostí dokládající změnu atmosféry po velehradské pouti bylo vyhlášení tzv. Desetiletí duchovní obrody národa, jež bylo oznámeno při bohoslužbě na první neděli adventní v pražské katedrále dne 29. listopadu 1987: Zásadní význam spočíval ve skutečnosti, že do programu vzniklého z iniciativy podzemní církve se zapojila i ta oficiální. Každý rok desetiletí měl svou ústřední myšlenku a také svého duchovního patrona. Každý rok například byl zasvěcen konkrétnímu národnímu světci (v roce 1989 to byl Klement Maria Hofbauer a Jan Nepomuk Neumann), v jehož jménu pak byla laiky pořádána pravidelná poutní setkání. Poprvé za dobu vlády komunistického režimu se zrodil dlouhodobý duchovní projekt s jasným konceptem. Státní správa činnost Desetiletí sledovala samozřejmě s velkou nelibostí, ale neměla již dostatečný potenciál proti němu zasáhnout.

V týž den, kdy bylo Desetiletí duchovní obrody zahájeno, inicioval katolický aktivista a soukromý zemědělec Augustin Navrátil z Lutopecnů u Kroměříže petici požadující změnu

[29] Tamtéž, s. 56.
[30] Tamtéž, s. 57.
[31] Tamtéž, s. 58.

ve vztahu mezi církví a komunistickým státem. Navrátilova petice s názvem *„Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů ČSSR“* obsahovala jednatřicet bodů, z nichž ty nejpodstatnější jasně požadovaly odluku církve od státu, obnovení náboženských svobod, obsazení biskupských stolců, zajištění přístupu církve do hromadných sdělovacích prostředků, obnovení řeholního života, rehabilitaci nezákonně odsouzených z padesátých let a další body. K podpoře petice explicitně vyzval také kardinál Tomášek 4. ledna 1988. Následně ji v relativně krátké době podepsalo více než půl milionu lidí, což dokumentovalo, jak silný potenciál se skrývá v církevních řadách.

Poslední velkou církevní akcí komunistické éry byla pouť konaná ve svatovítské katedrále k příležitosti chystaného svatořečení blahoslavené Anežky České. Stejně jako u velehradské pouti se vláda pokusila tento úmysl podobnými prostředky zmařit. Součástí akce proto bylo omezování dopravy nebo nasazování silových složek. Ani v tomto případě se však věřící nepodařilo odradit. Úspěchy zaznamenala nová československo-vatikánská jednání v dubnu 1989, kdy se církvi podařilo dosáhnout souhlasu ÚV KSČ se jmenováním Josefa Koukla litoměřickým biskupem, Františka Vaňáka olomouckým apoštolským administrátorem a Jána Sokola trnavským arcibiskupem. Komunistický režim v té době již ztrácel na síle. Důkazem toho je vlastní obřad kanonizace Anežky České, na které bylo v listopadu 1989 překvapivě československým poutníkům povoleno vycestovat do Říma. Aniž by to kdo tušil, stal se tento akt symbolickou tečkou za režimem, jenž se po celou dobu snažil církev z veřejného života vyloučit. Populární se proto později stala legenda říkající, že *„tehdy bude v české zemi dobře, až bude Anežka svatořečena.“*[32]

[32] BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Ekon Jihlava, 2007, s. 62.

5. Osudy ženských řeholních řádů v období komunismu

5.1 Na cestě k perzekuci ženských řádů

V předešlých kapitolách byla stručně shrnuta historie vztahu státu a katolické církve i způsoby perzekuce, které stát v různém období a míře uplatňoval jak vůči představitelům církevní hierarchie, tak i laikům. Následující stránky budou věnovány jedné z významně postižených skupin – ženským řeholím a kongregacím, jejichž život komunistický režim bezpochyby od základu změnil a poznamenal.

Předtím než stát přistoupil k perzekuci řeholních řádů, mužských a později ženských, probíhaly v letech 1948–1949 politické procesy s duchovními a laiky. Současně si však komunistický režim začal uvědomovat, že řeholní řády představují svým posláním, nezávislým statutem a vnitřní soudržností svých členů pilíř duchovního života katolické církve. Proto se pozornost mocenských struktur začínala pomalu obracet k těmto kongregacím, nejprve mužským, později pak i ženským. *„Život v komunitách, řízení se řádovými pravidly a sliby, jistá autonomie v církvi, to vše umožňovalo řeholníkům jednotnější postoj a větší odvahu vůči zásahům komunistů, nežli diecézním kněžím, kteří žili do značné míry izolovaně, a proto také snadněji podléhali tlakům režimu.“*[33] Z těchto důvodů byla od dubna 1949 připravována násilná likvidace klášterů a mužských katolických kongregací s krycím názvem akce „K“, která byla zahájena inscenovanými politickými procesy s představiteli jednotlivých řádů, jež měly zásah legalizovat a odůvodnit před veřejností. Od března do dubna roku 1950 tak proběhla soudní přelíčení s A. Machalkou, F. Mikuláškem, J. Blešíkem, V. Tajovským, F. Šilhánem, A. Kajprem, J. Blešíkem, J. Urbanem a S. Bartákem. Obžalovaní byli nejčastěji obviněni ze zločinů proti republice – nejednou na základě falešných obvinění z přípravy protistátního spiknutí.

Plán akce „K“ měl zastavit další růst řeholních řádů, výrazně oslabit jejich duchovní vliv na mládež, přerušit jejich styky se zahraničím a minimalizovat materiální základnu nutnou k jejich existenci.[34] Zrušením některých z nich pak bylo možno vyprázdnit kláštery a státem je zabrat k jiným účelům. Celý plán ochromení činnosti řádů internací či uvězněním řeholníků

[33] VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, s. 43.
[34] VAŠKO, Václav: *Dům na skále bojující 2. 1950 – květen 1960.* Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 52–53.

probíhal ve dvou fázích. První etapa byla zahájena osm dní po ukončení soudních procesů, v noci ze 13. na 14. dubna 1950, a byla namířena proti nejpočetnějším řeholím. Jednotky StB, SNB a Lidových milicí obklíčily nebo násilím vnikly do klášterů a odvedly jejich představitele do centralizačních a internačních táborů. Pro tuto násilnou policejní akci se v církvi vžil název „Bartolomějská noc“.[35] Druhá etapa proběhla v noci z 27. na 28. dubna 1950 a týkala se zbývajících klášterů. Obě fáze zasáhly celkem 24 řeholí a kongregací, bylo zabráno 24 řeholních domů a 1240 řeholníků bylo bez soudního procesu zbaveno svobody. Z toho 1146 bylo umístěno do centralizačních klášterů Bohosudov, Osek, Broumov, Králíky a Hejnice a 76 řeholníků do internačního tábora Želiv. Řeholníci, kteří byli drženi v internačních a centralizačních táborech, zde vykonávali nucené práce a podstupovali tzv. politickou převýchovu, která je měla odradit od řeholního života a obrátit k materialistické ideologii marxismu-leninismu. Přes veškerou snahu byla ovšem tato převýchova úspěšná jen ve velmi vzácných případech. Mnoho dalších řádových bratří skončilo přímo ve věznicích či tzv. táborech nucených prací (TNP), které byly určeny pro tzv. třídní nepřátele režimu a jež zde měli být převychováni. Ke stejnému účelu sloužily také vojenské pomocné technické prapory (PTP). Souběžně s těmito represemi probíhaly další politické procesy, které dle údajů historika Vojtěcha Vlčka zasáhly celkem 358 řeholníků, již byli dohromady odsouzeni na 2107 let vězení a třem z nich byly uloženy doživotní tresty.

Akce „K“ měla pro řády také veliké materiální a hospodářské důsledky. Zabrané kláštery byly dány k dispozici státním institucím, které budovy nechaly zchátrat nebo přestavět dle svých potřeb (armádní ubytovny, kravíny atp.) a inventáře (vzácná umělecká díla, rukopisy, knihy) jednotlivých řeholních domů byly jejich správci často rozkradeny nebo zdevastovány. Zabaveny byly taktéž veškeré úspory řeholí. Stát se tak na řádech materiálně i finančně výrazně obohatil. Na akci „K“ posléze bezprostředně navázala akce „Ř“ zaměřená na likvidaci ženských řeholí.

[35] Termín vychází z francouzské Bartolomějské noci, kdy 24. srpna 1572 byli v Paříži na svátek svatého Bartoloměje na příkaz krále Karla IX. vyvražděni francouzští protestanti (hugenoti). Z Paříže se vlna násilí rozšířila do dalších měst.

5.2 Akce „Ř“

Ženské řeholní řády byly komunistickému režimu trnem v oku ze stejného důvodu jako jejich mužská obdoba, i když v nich instinktivně nespatřoval stejně vysoce významné společenské nebezpečí. Proto také řádové sestry přišly na řadu o málo později. Existence vlastních pravidel, nezávislých na hodnotovém systému společenského zřízení, oddanost a poslušnost vůči církvi a ostentativní nezájem a neochota angažovat se jakkoli v politice, spolu se vzorci chování, které by mohly být inspirací k následování, byly pro systém, postavený na uplatňování absolutní moci, nepřijatelnými skutečnostmi. Většina sester pracovala v nemocnicích, sociálních ústavech Charity nebo ve školách pro postižené děti, a byla tedy v neustálém kontaktu nejen s mládeží, ale i dospělými. Navíc na všech zmíněných pracovištích byly řeholnice známé svou ochotou, a proto si snadno získávaly přízeň a oblibu ve společnosti. Takový vliv nemohla komunistická vláda tolerovat příliš dlouho, a tedy po úspěšné likvidaci mužských klášterů začalo vedení státu pracovat i na zúčtování s řádovými sestrami. Své záměry však byly nuceny státní orgány realizovat s větší obezřetností než u akce „K“. Musely si být vědomy toho, že zásah proti ženám nemůže proběhnout stejně brutálním způsobem bez negativního vlivu na veřejné mínění a společenské vědomí. Státní úřad pro věci církevní proto svolal *„17. dubna 1950 do Prahy všechny provinční představené ženských řádů a kongregací, aby je ujistil, že ženské kláštery vyvezeny nebudou, neboť společnost si jejich práce váží.“*[36] Byl to ovšem jen strategický manévr, neboť již v červenci 1950 ÚV KSČ zadal „církevní šestce“ úkol, aby vytvořila plán na *„pozvolné a pokud možno dobrovolné soustředění jeptišek a jejich pracovního využití“*[37] a zbavila se tak jejich tolik obávaného náboženského vlivu na socialistickou společnost.[38] V té době působilo v českých zemích 7643 řeholnic v 502 řádových domech. Mezi ty nejpočetnější patřily Sestry sv. Kříže, Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského a sestry z Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame.

S tempem, jakým měla být tzv. centralizace provedena, nesouhlasilo především Ministerstvo národní obrany v čele s Alexejem Čepičkou. Požadovalo urychlení celé akce, protože mělo velký zájem na řádových budovách, jež plánovalo využít pro armádní účely, a to především

[36] VAŠKO, Václav: *Dům na skále bojující 2. 1950 – květen 1960.* Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 142.
[37] Archiv UV KSČ, f. 02/1, schůze 14. 7. 1950. Podle: KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. Brno:* Doplněk, 1993, s. 121.
[38] BULÍKOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel (eds.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951.* Praha: nakladatelství Doplněk, 1994, s. 361–363.

ty, které byly umístěny v pohraničí a měly tak z vojenského hlediska výhodnou strategickou polohu. Konkrétní plán „centralizace“ řeholnic, tzv. akci „Ř“, schválilo předsednictvo ÚV KSČ 28. srpna 1950 v tomto znění: *„Jednou z posledních zbraní reakční hierarchie zůstávají některé ženské kláštery, které přijímají úlohu soustředěných mužských klášterů a snaží se dále o zneklidňování věřících. Četné kláštery ženských řádů jsou nevyužity, zatímco nemáme dost objektů pro školy a nemocnice. Aby bylo zabráněno takové reakční činnosti a aby byly lépe využity klášterní budovy, přikročíme nyní k reorganizaci ženských řádů.“*[39]

„Centralizace“, tedy vystěhování řeholnic, jejich internace pod dozor státních orgánů, znemožnění jejich standardních aktivit a jejich zaměstnání v zemědělství, továrnách nebo ústavech sociální péče a zábor nemovitého majetku, probíhala déle a ve více etapách než tomu bylo u mužských řádů. Historik Petr Tesař hovoří o třech etapách „soustřeďování“. První z nich, přestože byla oficiálně ohlášena až na září, proběhla velmi rychle již na přelomu července a srpna 1950. Byla zaměřena na budovy vhodné pro armádu a ministerstvo obrany díky ní získalo 16 objektů. Druhá a třetí vlna, soustřeďující se na zbývající objekty a kongregace, probíhaly od srpna do konce září 1950. O tom, které řády budou podrobeny represi, nerozhodovala pouze příhodnost lokality, ale též zaměření a stupeň společenského nebezpečí řádu pro komunistický režim. Internovány tak byly nejdříve sestry působící ve školství a zabývající se výchovou mládeže, charitativní nebo ošetřovatelskou činností. Na 2000 sester takto skončilo v textilních továrnách nebo v zemědělství poblíž soustřeďovacích středisek (Broumov, Hejnice, Bohosudov, Osek). Zbylé sestry, které pracovaly ve starobincích nebo ústavech pro mentálně postižené, byly přechodně stěhování ušetřeny. Stát za ně musel nejdříve najít personální náhradu. Pracovní nasazení sester bylo ovšem jen stěží nahraditelné civilními zaměstnanci.

Způsob centralizace ženských řádů tedy neprobíhal formou vojenské operace, jak tomu bylo u mužů. Sestry byly osloveny úředníky SÚC a dokonce požádány o souhlas se stěhováním, aniž by ovšem případná záporná odpověď na věci mohla cokoli změnit. Zabraný majetek následně spravoval „Náboženský fond“, který ho pak zpravidla propůjčoval nejrůznějším institucím, jako byly národní výbory, průmyslové závody, zemědělská družstva apod. Řádové sestry byly postupně umístěny do továren, zemědělství nebo pečovatelských domovů. Představené jednotlivých kongregací byly izolovány od svých svěřenkyň (v roce 1952 byly představené internovány v Hejnicích) a jakkoli ryze formálně řád zrušen nebyl, přijímání

[39] AM Ostravy, fond JNV 1949–1960, sign. 729, č. k. 32. Podle: VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, s. 81.

nových členek bylo zastaveno. Stát se tak rozhodl likvidovat řády postupně. Na řeholnice byl vyvíjen neustálý politický tlak, byly nuceny k odchodu do civilu nebo dokonce i ke spolupráci se Státní bezpečností. V tomto směru však režimní taktika selhala. Předpoklad postupného zániku řádového společenství se ukázal jako zcela chybný, neboť jen málokteré ze sester nátlaku podlehly a naopak s větším útlakem se sestry ještě více semkly. Výsledek strategie komunistické moci měl tedy ve své podstatě účinek právě opačný. V roce 1953 byl díky neúspěchu vypracován plán na úplnou likvidaci ženských řádů a kongregací – tzv. akce „B", který se však nakonec díky změnám v mezinárodní politice způsobené Stalinovou smrtí neuskutečnil. I tak se ovšem režimu podařilo dostat pod kontrolu velkou část řeholnic a získat do své správy jejich veškerý majetek.

Druhá polovina padesátých let byla z hlediska náboženské politiky státu rozporuplným obdobím. Na jedné straně probíhaly skupinové soudní procesy, které dostaly do věznic mnoho sester, na straně druhé se ale řeholnice dočkaly jistého zmírnění režimního tlaku. Došlo k přehodnocování smyslu internačních a centralizačních táborů, jejichž existence navíc vrhala na stát v mezinárodním měřítku velmi špatné světlo. Už v roce 1954 SÚC přiznal, že *„internace vyšších představených a dalších řeholnic v Hejnicích nic nepřinesla a podal návrh na propuštění části internovaných sester."*[40] Na základě toho bylo z tábora propuštěno sedm řádových sester. Zbylé sestry byly spolu s budovou převedeny pod správu Charity. Do roku 1957 potkal stejný osud i většinu ostatních soustřeďovacích táborů. Staly se z nich domovy pro řeholnice, většinou zaměřené na výrobu lehkého textilu (Broumov, Jiřetín pod Jedlovou, Hejnice, Javorník, Bílá Voda). Mimo tyto domovy se sestry po nějaký čas objevovaly v nemocnicích nebo pracovaly v průmyslu a bydlely na internátních ubytovnách.

Trvalým rysem církevní politiky komunistického státu byla snaha přesvědčit sestry k opuštění řádu a přechodu do civilu. Intenzita tohoto tlaku se v roce 1954 vystupňovala v souvislosti s nízkou účastí řeholnic při volbách do národních výborů. Řeholnice nařízení k odchodu do civilu v drtivé většině ignorovaly, a proto stát nakonec sáhl k přeřazování těch tzv. „nejreakčnějších" z nemocnic do charitních domovů nebo domovů důchodců. Na volná místa pak byl postupně dosazován nový, civilní personál. Přes nelibost lékařů i pacientů se státu podařilo tohoto cíle dosáhnout do roku 1962. Stejně tak měly být sestry nahrazeny i ve školství, kde působily v domovech a školách pro duševně choré, ale vzhledem k nedostatku kvalifikovaného personálu se státu podařilo nahradit je pouze v zařízeních pro postižené se

[40] TESAŘ, Petr: *Ženské řehole v období totality*, in: VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005, s. 33.

sluchovými vadami. Všude tam, kde bylo řeholnicím umožněno na svých místech zůstat, jim zároveň bylo přísně zakázáno šíření náboženských idejí. Proto jim nakonec byla ponechána jen taková zaměstnání, kde byl oprávněný předpoklad nejmenšího dosahu náboženského působení. Současně byly neustále nuceny absolvovat pravidelnou politickou výchovu, jíž se režim torpidně pokoušel řeholnice ovlivnit a odpoutat je od jejich komunit.

5.3 Politické procesy s řeholními sestrami

Jak ukázaly zkušenosti z prvních let represivních opatření, odstranit řeholní sestry ze společenského života nebylo pro komunistický režim zdaleka tak jednoduché, jak plánoval. Pro jejich nepostradatelnost v sociální sféře se s nimi byl nucen částečně smířit, a tak mu nakonec postačilo, když byly sestry alespoň vytlačeny na okraj společnosti. Dbal proto též na to, aby žily pokud možno v málo zalidněných oblastech a na místech s nízkou religiozitou. Dá se říci, že díky praktické potřebě a současné ostentativní pasivní rezistenci řeholnic byl komunistický režim přinucen významně pozměnit svůj původní program a rezignovat na urputnou snahu o úplnou likvidaci ženských kongregací. Jakkoli vzhledem k charakteru svého poslání nepředstavovaly pro státní moc nejvyšší stupeň nebezpečí, protivníkem nadále zůstaly a pozornost jim upřena rozhodně nebyla. Perzekuce v podobě politických procesů padesátých let se nevyhnula ani jim, pouze s tím rozdílem, že jejich procesy nebyly využívány k zastrašování veřejnosti, ale jich samotných. Záměrem těchto represivních akcí bylo vyvolat v řadách sester atmosféru strachu a přinutit je tak k poslušnosti vůči státním úřadům, pasivnímu přijímání všech nařízení nebo k nečinnosti. To, co si režim neuvědomoval a co rozhodně záměrem být nemělo, byl odvetný charakter těchto procesů, jimž nechtěně zároveň přiznal svou částečnou porážku v dosavadním boji. V první polovině padesátých let probíhaly hlavně soudní procesy s jednotlivci, ale sestry se nevyhnuly ani procesům skupinovým, jejichž počet vzrostl ve druhé polovině desetiletí. Tyto soudní inscenace zasáhly celou řadu ženských řeholí s cílem odstranit jejich vedení a kongregace tak ochromit. V roce 1952 bylo odsouzeno devět řeholnic v procesu se sestrami Panny Marie Jeruzalémské z Opavy, v roce 1953 osm sester v procesu s boromejkami v čele se S. Vojtěchou Hasmandovou, v roce 1957 následovalo sedm dominikánek z Liptálu a stejný počet v procesu se sestrami Apoštolátu sv. Františka v roce 1958, kdy bylo odsouzeno sedm sester. V roce 1959 bylo v Brně odsouzeno šest řeholnic Milosrdných sester III. řádu sv. Františka pod ochranou svaté rodiny, atd. Výše trestů se většinou pohybovaly od dvou do pěti let, ale našly se i výjimky s mnohem vyššími

postihy. Například generální představená boromejek Žofie Bohumila Langrová byla odsouzena k dvaceti letům vězení, představená rajhradského kláštera sester těšitelek Marie Vintrová k sedmnácti a provinční představená sester Řádu německých rytířů S. Antonie Anežka Witková k patnácti letům vězení. Veřejně sledované procesy se, na rozdíl od mužských řádů, v případě řeholnic neuskutečnily, přesto však dvě sestry (boromejka S. Žofie Bohumila Langrová a těšitelka S. Marie Wintrová) byly souzeny v rámci „monstrprocesu" Mádr a spol. Obžaloba z velezrady a špionáže, ze které byli řeholníci obviňování, se v tomto případě vztahovala i na ženské řády: *„Jak vyšlo najevo z procesů před státním soudem po zmaření všech pokusů o vyvolání širokých rozvratnických akcí, nasadila církevní hierarchie do boje k rozvrácení lidově demokratického zřízení řehole a řády. Jedním z těchto řádů, který byl veden k protistátní činnosti, byla řehole Karla Boromejského v čele s její představenou Žofii Langrovou."*[41]

Důvody k uvěznění sester byly různé. Nejčastěji byly odsuzovány za pomoc perzekvovaným osobám, za šíření samizdatů, duchovní činnost, pomoc internovaným biskupům, za ilegální pokračování v řeholní činnosti, odesílání zpráv do zahraničí, tajnou výuku náboženství nebo veřejný projev nesouhlasu s politickým děním. Nechyběly ani lživé kampaně, které měly ve společnosti oblíbené sestry očernit. Běžnou praxí proto byla *„pomlouvačná, ničím nepodložená obvinění typu kolaborace s nacisty, protistátní špionážní činnost, týrání dětí či záměrné ohrožování života pacientů v nemocnicích…"* [42]

Historik Václav Vlček uvádí, že během padesátých let bylo odsouzeno 120 až 150 českých a moravských řeholnic. Mezi nejvíce postižené řády patřily boromejky (22 odsouzených), Milosrdné sestry III. řádu sv. Františka pod ochranou Svaté Rodiny v Brně (20 odsouzených), sestry apoštolátu sv. Františka (18 odsouzených) a dominikánky (10 odsouzených). Většina z nich byla internována ve věznicích v Praze, Písku, Pardubicích, Opavě, Novém Jičíně a ve slovenských Želiezovcích. Oproti mužským řádům, kde bylo zatčeno a odsouzeno okolo 25 % řeholníků, se jednalo o 2–3 % z celkového počtu řeholnic.

[41] SÚA, fond Generální prokuratura, rozsudek Krajského soudu v Č. Budějovicích Jarolímek a spol. T20/53, s. 6–7. Podle: VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005, s. 63.
[42] VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005, s. 63.

5.4 Šedesátá léta a Pražské jaro

Začátek šedesátých let přinesl některé dílčí změny nejen v církevní politice, ale i v životě řeholnic. Režim nabyl přesvědčení, že se více či méně vypořádal s třídními nepřáteli a dokončil konsolidaci tzv. lidově demokratického zřízení ve státě, což potvrdil vydáním nové socialistické ústavy v roce 1960. *„Z hlediska řeholního života to znamenalo benevolentnější přístup v otázce zaměstnání kněží bez státního souhlasu v domovech důchodců či charitních domech, povolení konání duchovních cvičení s knězem, umožnění návštěv do zahraničí i ze zahraničí a také určitého zrovnoprávnění…“*[43] Nastalo období, které se neslo v opticky relativně uvolněnější atmosféře, některé pozitivní režimní kroky, jako např. amnestie pro politické vězně týkající se i duchovních, byly ovšem současně zpochybněny obnovením soudních procesů s řeholníky. Řeholnice už byly alespoň tohoto způsobu perzekuce ušetřeny.

Represe sice tedy nebyla již tak drtivá, ale snaha o plnou kontrolu církve státem nadále pokračovala. Stát zredukoval charitní domovy a vystřídal katolickou Charitu v jejich správě. Řeholnicím a duchovním pak zbyly tzv. charitní domovy pro církevní osoby. Stát tak převzal pod kontrolu poslední velkou církevní organizaci a začal ji k 1. lednu 1963 reorganizovat. Z vedení charitních domovů byli odstraněni zástupci církve, kteří nebyli loajální vůči režimu a nahradili je státem prověření duchovní. Dále bylo Charitě zúženo pole působnosti na sociální a léčebně-rekreační péči o církevní osoby, výrobu a distribuci katolické literatury a bohoslužebných předmětů. [44]

Zásadní událostí šedesátých let byl II. vatikánský koncil, který probíhal od roku 1962 do roku 1965. Význam této události podtrhla i účast některých zemí sovětského bloku. Z Bulharska přijel jeden zástupce, z Polska šestnáct a Československo reprezentovali tři církevní hodnostáři. Rumunsko a Albánie svým biskupům účast neumožnily. Hlavním cílem koncilu byla kromě jiného nová formulace postojů církve vůči světovému dění. Na dopad těchto jednání čekal s napětím celý katolický svět. Ten východní měl ztíženou situaci tím, že na koncilové dokumenty bylo uvaleno informační embargo a za jejich šíření hrozilo trestní stíhání. Tato rizika však věřící neodradila. V českém prostředí si od koncilu zástupci katolické církve slibovali obnovu široké náboženské činnosti, a tím i řešení konkrétních problémů, se

[43] TESAŘ, Petr: Ženské řehole v období totality, in: VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005, s. 42.
[44] Tamtéž, s. 44.

kterými se právě potýkali. V případě ženských řeholí se doufalo především v možnost zvolit si své představené nezávisle na státu nebo nabírat nový řádový dorost.

Ubývající počet řeholnic byl stále více palčivý problém. Několika kongregacím hrozil dokonce přímý zánik v důsledku stárnutí sester a nemožnosti nabírat novicky. V bezprostředním ohrožení se ocitly především klarisky, voršilky, karmelitky a sestry Nejsvětějšího srdce Ježíšova. Nesnáze tento stav způsobil paradoxně i státu, přestože se jednalo o efekt, jehož chtěl původně dosáhnout. V praxi se totiž ukázalo, že se tím komunistické vedení ocitlo před personálním problémem v oblasti sociální politiky. Proto *„došlo 26. srpna 1967 k uzavření dohody mezi českým Ministrem kultury a informací (pod nějž řády spadaly) a Státním úřadem sociálního zabezpečení o přesném vymezení práce řeholnic pouze v následujících oblastech: ústavy sociální péče pro nevzdělanou mládež a duševně postižené dospělé, domovy důchodců, charitní zařízení pro církevní osoby a výrobny bohoslužebných potřeb a devocionálií.“*[45] Sestry tak v šedesátých letech nadobro opustily prostředí továren a polí.

Skutečné výsledky ale přineslo společnosti a církvi až Pražské jaro. Atmosféru uvolnění a nový přístup k církvím využily k novému nadechnutí i řádové sestry, které v té době dosáhly pozoruhodných výsledků v oblasti legalizování činnosti řeholních řádů a kongregací. Jejich činnost byla výrazně omezena od roku 1950 a ani v průběhu šedesátých let se tato situace podstatněji neměnila. Řeholím se i přesto podařilo tajně přežít a v roce 1968 působilo v českých zemích ve 33 ženských řádech a kongregacích 4569 sester.[46] Znamenalo to, že ve srovnání s počátkem padesátých let se jejich počet snížil o 3074 osob. Rozvolnění státního dozoru umožnilo kongregacím ustavit 7. dubna 1968 konferenci představených řeholních společností a hlavně Sekretariát řeholních společností, jenž *„zahájil činnost za zrušení protiprávních omezení řeholního života.“*[47] Jménem všech řeholí začal vyjednávat s nově jmenovanou Dr. Erikou Kadlecovou, která ve vedení Sekretariátu pro věci církevní vystřídala Karla Hrůzu a jeho nesmlouvavou církevní politiku. Výsledkem jednání byla možnost nově přijímat řádový dorost, z ilegality vyšli tajně vysvěcení řeholníci, vytvářely se řádové komunity a řehole začínaly plnit svá pedagogická a humanitární poslání. Rozběhla se znovu

[45] BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Ekon Jihlava, 2007, s. 189.
[46] SÚA Praha, fond MK ČSR – SPVC, kart. Č. 158. Činnost řeholních společností – zásady jejich řešení z 5. 3. 1969, in: VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005, s. 47.
[47] CUHRA, Jaroslav: *Československo- vatikánská jednání 1968–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 36.

výuka náboženství, nábory do katolického Junáka, organizování teologických kurzů, pečovatelská služba v rodinách apod. Přestože se jednalo o největší úspěch za posledních dvacet let, je třeba dodat, že i tato svoboda měla své hranice. Řády mohly přijmout pouze tolik adeptek, kolik jich stát potřeboval zaměstnat, aby tak doplnil stav v sociálních a zdravotnických zařízeních. Podstatným požadavkem byla rehabilitace odsouzených a oficiální postoj k zákonnosti perzekuce řeholních řádů. V tomto směru se řeholníci dočkali částečné satisfakce 29. listopadu 1968, kdy generální prokuratura ve svém dopise uznala právní existenci všech působících řádů a jejich nárok na majetkové vyrovnání.[48] Celý nadějný proces restituce práv a svobod však překazil vpád vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a následné období utužování režimu, tzv. normalizace.

5.5 Období tzv. normalizace

Zmrazení poměrů v oblasti církevní politiky nepřišlo ihned v srpnu 1968, nebylo totiž možné, aby stát zajistil kontrolu všech společenských oblasti najednou, a tak se řeholnice mohly až do roku 1970 pohybovat v relativně svobodné atmosféře. Na jaře roku 1969 se vyměnilo stranické vedení a s ním i vedení Sekretariátu pro věci církevní. Jeho staronový šéf Karel Hrůza postupně vypracoval řadu restriktivních opatření vedoucích k opětnému zrušení legalizace řádů v jejich standardní náplni. Generální prokuratura, která jejich právní existenci v předešlých letech umožnila, svá prohlášení 27. prosince 1970 odvolala a zákaz oficiálního působení řádů byl potvrzen 4. května 1971. Vztah k ženským řeholím pak stát v roce 1972 vymezil vládním nařízením, kde stálo, že *„se uznává společenská prospěšnost ženských církevních řádů a kongregací, zvláště v oboru sociálního a zdravotnického zabezpečení církevních osob. Ženské … řády a kongregace nemají vlastní právní subjektivitu, rozsah odborné činnosti jednotlivých řeholnic vymezí v podrobnostech Sekretariát pro věci církevní při Ministerstvu kultury ČSR a SSR.“*[49] Postupně tak řádům před očima mizely všechny úspěchy konce šedesátých let. Dne 23. listopadu 1970 došlo k zániku Sekretariátu řeholních společností, se kterým stát odmítl jednat, protože šlo o *„orgán nový, živelně zřízený, v současné době státní správou jako oficiální církevní instituce neuznaný.“*[50] Není asi třeba dodávat, že i sen o plánovaném majetkovém vyrovnání se s normalizací rozplynul. Byla také

[48] Tamtéž, s. 37.
[49] ZA Opava, fond Sm KNV Ostrava – odbor kultury, církevní referát, inv. č. 410, kart. č. 137, in: VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005, s. 55.
[50] CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972*. Praha: AV ČR, 1999, s. 67.

zrušena možnost přijímat nové členky a přijaty byly pouze ty dívky, které stihly svůj slib složit do 31. března 1971. Od listopadu 1968 tak vstoupilo do řádů 280 nových sester. Termín však nestihlo dalších 155 adeptek, které tak byly i přes složení slibu nuceny řády opustit.

V období normalizace byla také reorganizována Československá katolická charita, jež se stala prostředníkem mezi státem a řeholními institucemi a řídila jejich činnost a existenci. Řada kongregací v této době přistoupila rychle a operativně ke skryté činnosti. Jednoduchost a efektivitu, s jakou církev takto reagovala na nově vzniklou politickou situaci, podpořily již nabyté zkušenosti z předešlých let a svou roli sehrálo i krátké období Pražského jara 1968, kdy byly prolomeny informační bariéry a navázány kontakty se zahraničím. Tyto styky byly rozvíjeny i v době normalizačního útlaku, sloužíce též k zahraničním přehledu o dění u nás, což v dané mezinárodní politické atmosféře do jisté míry limitovalo eventuální represivní kroky komunistické státní moci. Dalším důležitým aspektem života podzemní církve a církevních řádů byla možnost disponovat vlastním majetkem. Do srpna 1968 provedený nákup nemovitostí umožnil posléze v nové situaci objekty např. převést na jednotlivé členky řádu a tím zajistit užitný fyzický prostor pro skrytou činnost řádu. Tento chytrý a prozíravý krok umožnil v letech tuhé normalizace přežít ilegálním komunitám a řeholím. Státní úřady neměly možnost postupovat proti jednotlivému uživateli jako instituci, proto vyvíjely na kongregace nátlak, aby alespoň větší objekty převedly na Českou katolickou charitu, což se většinou nezdařilo. Vzhledem k tomu, že úřady si byly vědomy malé šance na získání objektů do svého majetku, těm menším pozornost příliš nevěnovaly.

Církevní politika sedmdesátých let pro řády sice připravila řadu restriktivních zákroků, nicméně nebyly již tak razantní jako v padesátých letech. Hlavním centrem zájmu totiž přestaly být na prvním místě církevní instituce, ale do popředí se dostala religiozita občanů jako taková. Proto si státní orgány všímaly počtu křtů, církevních sňatků, pohřbů a hlavně výuky náboženství obnovené v době Pražského jara. Do té doby se způsob výuky řídil směrnicemi SÚC a ministerstva školství z padesátých let, jejichž cílem bylo výuku náboženství omezit na minimum. Byla umožněna pouze žákům druhých až sedmých tříd základních škol a doprovázela ji navíc masivní ateistická propaganda.[51] Tato opatření samozřejmě přinesla své výsledky a počet žáků se v průběhu let postupně snižoval. Zatímco na přelomu školního roku 1956/1957 se výuky v Československu zúčastnilo 48 %

[51] CUHRA, Jaroslav: *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 39.

žáků, tak na přelomu roku 1967/1968 to bylo o polovinu méně.[52] Věkové omezení, stejně jako omezení výuky pouze na školní prostory bylo zrušeno vyhláškou ze srpna 1968, kdy bylo rovněž umožněno podávat přihlášky k výuce duchovním, nikoli ředitelství školy.[53] To ovšem nebylo v rámci normalizační církevní politiky přijatelné, proto se veškerá předchozí opatření obnovila a beze zbytku vrátila před rok 1968.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se znovu objevil problém s rapidně klesajícím počtem řeholnic. Na vině bylo především stárnutí členek a nemožnost doplňovat jejich řady novými. Stejně jako v šedesátých letech byl kvůli této skutečnosti postižen i stát úbytkem zaměstnankyň v sociálně-zdravotnickém sektoru. Proto nejprve z tohoto ryze praktického důvodu zrušilo Ministerstvo kultury plošně mimoústavní komunity, které působily na farách, konzistořích apod. Nicméně tato opatření nebyla schopna problém vyřešit. Patová situace, kdy se stát chtěl řeholí současně zbavit a zároveň je potřeboval, ho dohnala až k tomu, že ještě rok před listopadovými událostmi umožnil nabírat nový řádový dorost. Díky tomu vystoupilo z ilegality 117 sester. I tak ovšem do nové etapy po událostech v listopadu 1989, kdy skončila nadvláda komunistické strany, vstupovaly řeholnice se značnými ztrátami. V průběhu čtyřiceti let totiž přišly o více než polovinu svých členek.[54]

[52] KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953. Brno:* Doplněk, 1993, s. 229.
[53] CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972*. Praha: AV ČR, 1999, s. 82.
[54] VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005, s. 58.

6. Metodologie

Tato práce je tematicky zaměřena na vztah státu a katolické církve v letech 1948 – 1989 a posléze na způsob perzekuce, který se dotkl ženských řeholních řádů, konkrétně pak Unie řádu svaté Voršily. První část diplomové práce, zabývající se vztahem státu a katolické církve a ženských řeholí obecně, se opírá o dostupnou odbornou literaturu, která se tomuto tématu hojně věnuje. Druhá část práce, jež je věnována samotnému řádu, je zpracována jako kvalitativní výzkum. Hlavní důvod představuje nedostatek písemného materiálu, který by o řádu existoval.

Jako základní metoda proto byla zvolena orální historie, s jejíž pomocí jsem uskutečnila šest rozhovorů s příslušnicemi Římské unie řádu svaté Voršily. Pro doplnění jsem pak měla dále možnost čerpat z některých ineditních svazků z knihovny řádu. Empirický materiál ovšem zcela převládá. Cílem proto nebylo vytvořit objektivně zrekonstruované dějiny řádu, nýbrž zprostředkovat čtenáři autentický způsob řeholního života z období komunistické éry, kdy byly řeholnice internovány na mnoha místech tehdejšího Československa. Myslím, že získané informace svému účelu, tedy poskytnout čtenáři především specifický pohled řeholních sester na dobu komunistického režimu, plně posloužily. Přestože v práci není přítomna konfrontace s oficiálními prameny a materiály, které by pomohly lépe prozkoumat skutečný průběh událostí, neznamená to, že autorka rezignuje na komparaci a pokus o utvoření dílčích závěrů. Práce je zaměřena na porovnávání postojů jednotlivých účastníků zkoumané problematiky nebo na hledání odlišných či analogických znaků. Právě častá podobnost výpovědí u tak specifické skupiny obyvatel, jakou řeholní sestry bezpochyby jsou, převládá. Cílem práce ovšem v žádném případě není dojít k definitivním nebo absolutním výsledkům. Proto se v závěru objevuje mnoho dalších otázek, které výzkum přinesl a nad kterými je třeba se dále zamýšlet.

6.1 Výběr a kontaktování narátorů

Hledání a následné oslovení narátorů, jak se pamětníkům v orální historii říká, proběhlo ve více fázích a různými způsoby. Nejprve jsem zkusila kontaktovat bývalou matku představenou pražského kláštera, který se nachází ve Voršilské ulici hned vedle základní školy sv. Voršily, na níž vyučují sestry pražského konventu. Díky její funkci byla na sestru

Reconciliatrix (občanským jménem Věra Špringlerová) uvedena emailová adresa na internetových stránkách školy, proto jsem ji oslovila nejprve touto cestou. První kontakt ovšem dopadl neúspěšně a na písemný dotaz ohledně mého výzkumného záměru, na kterém by se měly sestry podílet, jsem dostala zamítavou odpověď. Pro špatné zkušenosti s novináři sestra Reconciliatrix spolupráci odmítla a to za celý řád. Proto jsem pomocí své přítelkyně, bývalé žákyně základní školy sv. Voršily, oslovila její tehdejší třídní učitelku, která mi následně domluvila osobní schůzku s matkou představenou, tedy se sestrou Reconciliatrix.

Naše první setkání proběhlo v kostele svaté Voršily, kde jsem se zúčastnila skládání věčných slibů při mši svaté a kde jsme si se sestrou sjednaly termín dalšího setkání. Během této schůzky, která proběhla zhruba týden poté v prostorách základní školy, jsem měla možnost podrobněji osobně popsat a vysvětlit záměr své práce. Zároveň jsem nechala dostatek prostoru pro veškeré dotazy a to i ohledně mých osobních postojů. Ačkoli jsem zdůrazňovala názorovou neutralitu práce, kde vzpomínky řeholnic nemají být vystaveny žádnému hodnotovému soudu, myslím, že zlomovým bodem, který pomohl k odstranění nedůvěry, bylo zjištění, že jsem věřící. Tento okamžik jsem osobně vnímala jako rozhodující. Myslím, že pokud očekáváme od narátorů sdělení jejich prožitků a osobních postojů, je ku prospěchu věci, mu také otevřít i svou lidskou stránku. Větší důvěra, podle mého soudu, byla nastolena také poté, co jsem nabídla možnost podělit se sestrami o výsledky dokončené práce, tak aby věděly, jak bylo s jejich informacemi naloženo. Stejně tak jsem upozornila na to, že všechny zúčastněné řeholnice mi ke svým informacím musí dát písemný souhlas ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů, který jim bude vždy před rozhovorem předložen.

Na základě osobního kontaktu byla tedy úspěšně domluvena spolupráce. Samotná sestra Reconciliatrix po těchto schůzkách souhlasila s rozhovorem, který se konal o týden později, a rovněž se nabídla, že mi zajistí možnost hovořit s dalšími sestrami. Pro získání následujících pěti narátorek tedy bylo využito tzv. metody „*snowball sampling technique*“ neboli nabalování sněhové koule, kdy první narátor doporučí další kontakty. Sama sestra Reconcilliatrix postupně oslovila sestry v Praze, Kutné Hoře a Jiřetíně pod Jedlovou, vylíčila jim patrně záměr mé práce a některým sdělila vlastní již nabytou zkušenost z prvního rozhovoru. Ten se odehrál v průběhu oslovování ostatních narátorek. Díky této snaze matky představené tak k rozhovorům svolily v Praze sestra Adeodata (občanským jménem Jarmila Juřenčáková), v Kutné Hoře sestra Anežka (občanským jménem Anna Macková) a Marie (občanským jménem Anna Brzobohatá) a v neposlední řadě v Jiřetíně pod Jedlovou sestry

Nives (občanským jménem Květoslava Forbrechtová) a Perpetua (občanským jménem Marie Zapletalová).

Následně jsem získala telefonické kontakty, díky nimž jsem si sjednala termíny svých návštěv. Čtyři ze zmíněných řeholnic pak patřily do generace, která zažila internaci v 50. letech, zbylé dvě do generace mladší, která měla zájem do řádu vstoupit až v 70. letech, a proto byla nucena žít v tajných komunitách.

6.2 Příprava a průběh rozhovorů

Vypracování otázek proběhlo na základě studia odborné literatury o vztahu státu a katolické církve ve zkoumaném období. Zde se jednalo především o díla historika Jaroslava Cuhry[55] nebo Karla Kaplana[56]. Dále jsem též nastudovala materiály o perzekuci ženských řeholních řádů, jejichž osudy zkoumá především historik Vojtěch Vlček v dílech *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964* nebo *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Tyto podklady mi byly inspirací pro tvorbu potřebných tematických okruhů, které se měly stát páteří rozhovorů. Přes veškerou přípravu se po každém z rozhovorů objevovala další a další zajímavá témata, která následně byla začleňována do rozhovorů příštích. Obecně lze říci, že jsem se při sestavování otázek snažila okruhy volit tak, aby neobsahovaly choulostivá témata, která by mohla nově nabytou důvěrou otřást. Právě proto bylo například zcela vynecháno téma restitucí, které bylo začátkem devadesátých let medializováno a které by u sester mohlo vzbuzovat negativní emoce, jak ilustruje postoj sestry Marie – Anny Linhartové v rámci její diplomové práce: *„Celý rok 1993 probíhal zápas, jak to tisk nazýval, vlastně jednostranný útok ze strany ředitele Národního divadla pana Jana Černého na řád voršilek…Ve veřejném tisku psali o voršilkách jako o někom, kdo si chce přivlastnit a následně prodat Národní divadlo, Novou scénu nebo ještě další budovy. Jelikož*

[55] CUHRA, Jaroslav: *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. nebo CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972*. Praha: AV ČR, 1999.
[56] KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Brno: Doplněk, 1993. Nebo KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu.* Brno: Barrister a Principal, 2001.

mezi lidem panovala naprostá neznalost věci, často byly sestry i na ulici nepěkně oslovovány.“[57]

Vzhledem k časovým možnostem nebylo, myslím, možné upevnit důvěru natolik, aby mohlo být takto citlivé téma bezpečně otevřeno. Toto riziko, jež mohlo uzavřít dveře k dalším prožitkům, jsem proto raději nepodstoupila. Během všech proběhnuvších rozhovorů jsem necítila, že by se některá z dalších témat stala zdrojem nepříjemné situace. Sestry ochotně odpovídaly na všechny mnou vybrané otázky.

Rozhovory byly vedeny jakožto životopisné příběhy. Cílem zvolené formy bylo volné vyprávění narátora. Vzhledem k absenci literatury, na jejímž základě by bylo možné vytvořit otázky strukturovaného rozhovoru, bylo zřejmé, že volné životopisné vyprávění otevře i taková témata, jež nebyla v odborné literatuře zpracována. Ačkoli vzpomínky doprovázely občasné doplňující otázky tazatelky, byly omezeny na minimum, aby tak nepřerušovaly tok spontánních myšlenek pamětnic. Vyprávění sester, dopředu obeznámených s tématem práce, proto chronologicky postupuje od dětství až k událostem, které je potkaly v době komunismu od počátku do jeho konce. Sametová revoluce, která je považována za historický předěl ukončující zmíněnou etapu, pak všechny příběhy uzavírala.

Až na výjimku v případě sestry Adeodaty, která, podle mého soudu, očekávala strukturovaný rozhovor probíhající formou otázka – odpověď, jsem měla dojem, že zvolený způsob životopisného vyprávění byl sestrám přirozený, zvláště pak těm starším. V případě stručných odpovědí se osvědčilo na dotazovaného netlačit a vyčkat, zda svou odpověď rozvede. V případě, že se tak nestalo, jsem pokračovala v připravených otázkách. U většiny narátorů taktéž nebyla patrná nervozita z přítomnosti diktafonu, o kterém byly řeholnice dopředu informovány. Tato skutečnost se zdála být nepříjemná pouze sestře Anežce, která po zapnutí nahrávacího zařízení ztlumila hlas. Celé nahrávce je proto místy velice špatně rozumět.

Rozhovory s pražskými sestrami Reconcilitrix a Adeodatou proběhly standardně ve dvou fázích. Nabyté zkušenosti z těchto sezení mi umožnily sestavit okruh otázek tak, aby zbylé rozhovory v Kutné Hoře a Jiřetíně pod Jedlovou mohly být realizovány během prvního setkání. V případě, že tato volná vyprávění sester neobsahovala potřebné informace, ve vhodné chvíli jsme se k těmto tématům vrátily, abychom je doplnily nebo ucelily. Zvolená forma mi zároveň poskytla v průběhu sezení dostatek prostoru pro poznámky a formulaci

[57] LINHARTOVÁ, Marie – Anna Veronika: *Historie kláštera sester Voršilek v Praze na Novém Městě.* Praha, 2001. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, katolická teologická fakulta, s. 75.

doplňujících otázek, které byly v případě nutnosti položeny na závěr. Vzhledem k tomu, že již první setkání naplnila má očekávání, nebylo nezbytné realizovat druhou fázi rozhovorů a nepřipravovat tak narátorky o jejich drahocenný čas.

Všechny rozhovory proběhly v domácím prostředí ve společenských místnostech, které jsou v klášterech patrně určené pro přijímání návštěv. Pouze v Praze se část z nich uskutečnila ve školních prostorách v jedné z volných učeben. Do druhého rozhovoru se sestrou Reconciliatrix a prvního se sestrou Adeodatou proto vstoupily děti přicházející na výuku. Ačkoli jsme se během jednoho z rozhovorů se sestrou Reconciliatrix musely dokonce přemístit do školní kuchyňky, myslím, že tyto vynucené pauzy nepoznamenaly kvalitu rozhovorů. Životopisná interview probíhala v prostředí, jež bylo narátorkám známé a zároveň ve většině případů zaručovalo ničím nerušený průběh rozhovoru. Během všech setkání, kromě Jiřetína pod Jedlovou, seděli tazatel a narátorka naproti sobě. Nezdálo se, že by to bylo jediné pamětnici nepříjemné, naopak všechny rozhovory proběhly ve velice příjemné atmosféře. V některých případech, kdy jsem vycítila, že je to žádoucí, jsem s narátorkou strávila ještě nějaký čas i po ukončení nahrávky. Neodejít ihned po vypnutí diktafonu se osvědčilo, jelikož pamětníka často napadají otázky ohledně výzkumného projektu, což zvyšuje důvěryhodnost badatele. Narátor se tak necítí být pouze účelovým prostředkem k dosažení potřebných informací. Uskutečněné rozhovory byly následně přepsány do pracovní verze, bez níž by nebylo možné se vzpomínkami dále pracovat.

Po obsahové stránce jsou, myslím, bohatší rozhovory se staršími řeholnicemi, které navzdory svému vysokému věku dokázaly souvisle a rozsáhle vyprávět. Během těchto rozhovorů jsem nepociťovala jejich uzavřenost, napětí nebo neochotu vyjádřit se k položeným otázkám. Nižší kvalitu mají ovšem rozhovory se sestrami mladšími. Jak již bylo řečeno, sestra Anežka se patrně necítila příliš pohodlně v přítomnosti nahrávacího zařízení, zatímco sestra Adeodata projevovala jistou míru uzavřenosti. V jejím případě se podle mého názoru nepodařilo prolomit nedůvěru spojenou se silnou pozorností medií, jež byla na řád zaměřena v době těsně porevoluční. Sezení v tomto případě byla poměrně krátká, neboť se mi nezdálo přínosné dobu trvání prodlužovat. Nejsdílnější narátorkou byla sestra Nives, která se podrobně zmiňuje o každé etapě svého života. Ve vyprávění všech sester byl silně patrný pozitivní přístup k prokazatelně těžké životní situaci. Často také převládal spíše popisný charakter událostí. Výjimkou v tomto případě byla sestra Marie, která jako jediná do svých vyprávění zahrnula i negativní hodnocení životních a pracovních podmínek v době, kdy byly sestry internovány.

6.3 Postup práce

Jak už bylo řečeno, tak první část práce je věnována vztahu československého státu a katolické církve v letech 1948 – 1989. V důsledku církevní politiky postihla perzekuce státní moci jak církevní hierarchii, tak i laickou veřejnost. Formy represe nebyly plošné, ale měnily se v závislosti na důležitosti, jíž režim přikládal konkrétním součástem církve. Podrobněji se následně věnuji způsobu pronásledování ženských řeholních řádů. Nejvíce postižena byla totiž církev v těch oblastech, které byly vnímány jako klíčové pro hospodářský a společenský rozvoj. Jednou z těchto oblastí bylo i vzdělávání, kterému se věnovala Římská unie řádu svaté Voršily. Tato teoretická část má za úkol čtenáře seznámit s kontextem doby, ve které se konkrétní prožitky pamětnic odehrály.

Kapitoly zabývající se osudem řádu jsou rozděleny na dvě části. První a kratší líčí historií řádu od jeho počátku do konce osmdesátých let. Druhý, pro práci stěžejní, oddíl popisuje osobní zkušenosti přímých svědků, tedy šesti sester, ve zkoumaném období komunismu a sleduje rovněž podobnosti a rozdíly v jejich postojích. Dílčí závěry, spolu s otázkami, které v průběhu výzkumu vyvstaly, jsou následně shrnuty v závěru. K sestavení první části dějin byla použita jak odborná literatura, především dílo Marie Mackové *Voršilky v Čechách do roku 1918,* tak rozhovory obsažené v díle sestry Víty Tejkalové *Dějiny Českomoravské provincie Římské unie řádu sv. Voršily* a diplomová práce sestry Marie – Anny Linhartové *Historie kláštera sester voršilek v Praze na Novém Městě*. Následně je zmíněna také hierarchie řádu a povinnosti řádových sester, aby tak byla přiblížena terminologie s tím spojená.

Kapitola zabývající se vzpomínkami řeholnic je rozdělena na dalších pět podkapitol, jejichž názvy odpovídají jednotlivým životním etapám řeholnic od období dětství přes práci v zemědělství, průmyslu až po jejich působení v psychiatrických léčebnách. V neposlední řadě je pozornost věnována také tajným komunitám, o jejichž existenci se dozvídáme pouze z přímých svědectví. Z pochopitelných důvodů o nich oficiální prameny ani hovořit nemohou.

V rámci dětství byl můj zájem u všech šesti sester soustředěn především na rodinné prostředí, ze kterého řeholnice vyšly. Jednalo se především o povolání rodičů, počet sourozenců, vztah rodiny k náboženství, ale i na konkrétní události, které si z této doby dodnes vybavují. Zároveň mne zajímala cesta a motivace dívek pro vstup do řádu a důvod konkrétní volby kongregace. U starších sester jsem se v rámci jednotlivých životních etap zaměřila na

následující témata: pracovní a ubytovací podmínky, volný čas a praktické plnění řeholních povinností, tajnou náboženskou činnost, kontakty s rodinou, vnímaní politických událostí nebo forem represe vládnoucí moci. U mladších sester jsem sledovala především způsob, jakým se k řádu v době jeho internace připojily, a jaká byla jejich civilní zaměstnání, jak život v utajení prožívaly, kde ho trávily a jak navazovaly vzájemné kontakty.

7. Římská unie řádu svaté Voršily v Čechách

7.1 Historické kořeny Římské unie řádu svaté Voršily

Kořeny řádu svaté Voršily, který má dnes své komunity po celém světě, sahají až k přelomu 15. a 16. století. Zakladatelkou byla Anděla Merici, jež byla později prohlášená za svatou, a která se narodila v roce 1474 v Desenzanu v severní Itálii. Pocházela z chudé šlechtické rodiny, která byla nucena přestěhovat se za prací na venkov. Dostalo se jí na tehdejší dobu mimořádného vzdělání, naučila se číst a ovládala také základy latiny. Psát neuměla údajně až do své smrti.

Když bylo Anděle okolo sedmnácti let, zemřeli jí, patrně následkem choroby, postupně oba rodiče a sestra. Jako sirotek se přestěhovala ke svému strýci do městečka Saló. Tato nová životní etapa jí přinesla i změnu životního stylu, poznala městské prostředí a zemědělské práce vystřídala především starost o domácnost. Zde se také patrně poprvé setkala s katolickým reformním hnutím, jež ji přivedlo ke zbožnému způsobu života. Anděla nepociťovala touhu po manželském životě, a proto se začala živě zajímat o aktivity františkánského řádu, který zdůrazňoval *„individuální zbožnost, právě jako charitativní činnost ze zbožnosti vycházející.“*[58]

Za podstatu svého životního poslání považovala skutek milosrdenství, pomoc trpícím a péči o smrtelně nemocné, a proto odešla do druhého největšího města tehdejší Lombardie–Brescie. Šlo o místo, kde s rychlým rozvojem města a narůstajícím bohatstvím tamních obchodníků stoupal též počet chudých, a kde se stále prohlubovaly sociální rozdíly. Situaci také zhoršovaly časté válečné konflikty, které tuto oblast sužovaly. Důsledkem toho byl úpadek duchovních a mravních hodnot. Opuštěné děti, které se potulovaly po ulicích nebo častá prostituce toho byly důkazem. Tento ostrý protiklad chudoby a vzdělané, vysoce postavené společnosti chtěla Anděla Merici zmírnit. Proto se začala věnovat opuštěným dívkám a dětem. Snažila se jim vštípit křesťanské hodnoty a mravní zásady, aby na jejich základě mohly zvláště dívky jako dobré matky ovlivnit a měnit současný stav společnosti. Anděla si tímto přístupem získala nebývalou autoritu u místních žen, ze kterých se později staly její budoucí spolupracovnice při zakládání řeholní společnosti voršilek. O historii řádu a jeho směřování

[58] MACKOVÁ, Marie: *Voršilky v Čechách do roku 1918.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007, s. 18.

hovořila i jedna z pražských řeholnic, sestra Reconciliatrix: *„Když naše vychovatelka zakládala v 16. století to společenství, bylo to společenství, ne řád, tak ta doba byla taková, ty ženy byly bezbranný takový, nikdo se o ně nestaral, vzdělání vůbec žádné, takže ona se ujala dívčí mládeže. A potom, když už byla taková doba a rozklad té společnosti, tak ji chtěla obnovit prostřednictvím matky, dobré rodiny…Proto založila společnost pro výchovu dívek.“*[59] Přestože činnost tohoto společenství směřovala i k obecně charitativní činnosti, zájem o výchovu dívek v budoucím řádu převládl.

Oficiálně byla Společnost svaté Voršily založena na svátek sv. Kateřiny Alexandrijské 25. listopadu 1535 a *„měla sdružovat dívky – panny, které se rozhodly žít život zasvěcený Kristu. Společnost svaté Voršily jim umožňovala žít toto zasvěcení uprostřed světa, ve svých rodinách, aniž by byly uzavřeny do kláštera.“*[60] Místem, kde se zakládající setkání uskutečnilo, byl dům Isabetty Prato v Brescii, který už dříve sloužil jako centrum pro modlitby místních žen. Společnost svaté Voršily měla zpočátku 28 členek, většinou se jednalo o ovdovělé ženy nebo neprovdané dívky.

Jako patronku si zvolily sv. Voršilu, mučednici za panenství, která údajně žila v Kolíně nad Rýnem na přelomu 3. a 4. století, o jejímž životě se ale vypráví jen legendy. Právě ona byla vhodným vzorem, neboť Anděla se svým svěřenkyním snažila především vštípit *„hlubokou úctu k panenství, jakožto snoubenectví s Ježíšem Kristem.“*[61]

Činnost a dílo voršilek získávaly na oblíbenosti a postupně se dostaly i mimo hranice Itálie. Formu společenství změnil Tridentský koncil konaný v letech 1545 – 1563. Sestry musely přijmout následující podmínky: *„řeholi sv. Augustina, společný život v uzavřeném klášteře s papežskou klauzurou a slavnými řeholními sliby.“*[62] Přijetím těchto požadavků se tedy ze společnosti stal Řád sv. Voršily, který následně rozšiřoval svoje působiště do celé Evropy. První zemí, kam expandoval, byla Francie. V současnosti se tento řád nachází po celém světě, od Evropy po Spojené státy americké, Kanadu, Jižní Ameriku, Afriku i Austrálii.

V českých zemích se řád poprvé objevil v roce 1655 a to zásluhou hraběnky Sibylly Lamboy a jejího manžela. O způsobu, jakým byl do českého prostředí přiveden, vypráví sestra

[59] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix ze dne 18. 11. 2012.
[60] WICHTERLOVÁ, Blanka: Závěrečná práce: *Merici a Montessori. Může být Montessori pedagogika nástrojem naplňování výchovného odkazu svaté Anděly Merici?* září 2010. (další údaje neuvedeny)
[61] HRUDNÍKOVÁ, Mirjam: *Řeholní život v Českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 279.
[62] Tamtéž, s. 280.

Reconciliatrix: *„V Belgii měla jedna hraběnka česká dceru na vychování a byla nadšená tou výchovou, tak její manžel pozval do Čech voršilky. Tak se to prostě šířilo a hodně příznivců se vynořilo.“*[63] Obyvatelky prvního voršilského kláštera skutečně přišly z belgického Lutychu. Ovšem dcery zmíněné hraběnky ve skutečnosti studovaly v Kolíně nad Rýnem, kam směřovala také první prosba o vyslání tamních sester do Prahy. Ty však nebyly schopné žádosti vyhovět, a proto se Sibylla Lamboy obrátila s prosbou právě do Lutychu, kde byl voršilský klášter již od roku 1614. Na základě této žádosti následně přijelo do Prahy sedm řeholnic, které zde měly zajistit vzdělávací systém pro dívky, jistou paralelu mužského jezuitského školství u nás. Politická atmosféra charakteristická habsburskou snahou o protireformaci a rekatolizaci země konfesijnímu školství situaci nijak neulehčovala, stejně jako špatné finanční podmínky a jazyková bariéra voršilek, které díky neznalosti německého i českého jazyka byly schopny poskytnout vzdělání jen úzkému okruhu šlechtických dam. Přes zmíněné nesnáze se jim podařilo roku 1674 vybudovat své sídlo na Novém městě pražském a později roku 1691, i klášter na Hradčanech u současného kostela sv. Jana Nepomuckého. Další úspěšné založení sídla voršilek v Čechách se uskutečnilo v Kutné Hoře roku 1712. Kláštery a řeholní život obecně však zanedlouho zasáhlo osvícenství a reformy Josefa II. Ten v rámci snahy propojit církevní správu blíže se správou státní začal rušit všechny kláštery, které nepovažoval za prospěšné společnosti. *„Tímto sítem bez problému prošly vlastně jenom alžbětinky a milosrdní bratří provozující nemocnice, a pak školské řády, což v monarchii té doby znamenalo piaristy, voršilky a anglické panny, když jezuité byli aktuálně zrušeni papežským dekretem.“*[64] Voršilky v této době nebyly ohroženy existenčně, ale utrpěly materiální ztrátu. Budova konventu na Hradčanech byla totiž zabrána pro armádní účely. Josefínské reformy se jich tedy dotkly jen v této podobě.

Od té doby byly postupně vybudovány další kláštery v Olomouci, Brně, Liberci nebo Doksech. Poté, co byly v roce 1875 v Prusku zrušeny všechny katolické školy a internáty, emigrovaly tamní voršilky do Čech a založily zde školy a pensionáty v Hostinném, Přestavlkách, České Skalici, Jeseníku, Liberci a Králíkách. Kromě dívčích škol, mateřských škol, obecných nebo měšťanských škol se velké oblibě těšily i školy pro ženská povolání (lidově řečeno rodinné školy) a dále kurzy hudby, jazyků, šití nebo vaření, které taktéž sestry vedly.

[63] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix ze dne 18. 11. 2012.
[64] MACKOVÁ, Marie: *Voršilky v Čechách do roku 1918.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007, s.52.

Forma autonomních klášterů se v 19. století se souhlasem papeže Lva XIII. změnila a roku 1900 se jejich spojením stala z Řádu tzv. Římská unie. Voršilky z celého světa tak byly sjednoceny pod generální představenou, která sídlila v Římě. Sestra Marie-Anna Linhartová tuto událost ve své práci zpětně hodnotí takto: *„Tato událost je natolik významná, že vděčnost za utvoření Unie je snad ukryta v srdci kterékoli voršilky na světě.“*[65] K Unii od roku 1933 patří i Českomoravská provincie, která toho roku vznikla rozdělením provincie Československé.[66] Jak jsme mohli vidět, řád byl v průběhu své existence v českém prostředí svědkem mnoha politických změn, ale po celou dobu se s většími či menšími obtížemi věnoval školní činnosti. Citelným zásahem bylo až období nacismu, kdy byly voršilkám jednak odebrány budovy v oblasti Sudet a také jim bylo až do konce okupace zakázáno vyučovat, protože jejich školství neodpovídalo ideologickým požadavkům nacistického režimu.[67] Atmosféra vhodná pro obnovení činnosti nenastala ani později, když v roce 1948 převzali moc komunisté. Právě této etapě, kdy sestry skončily v továrnách nebo zemědělství, bude věnována příští kapitola.

Na závěr bych se ještě ve stručnosti ráda zmínila o hierarchii a organizaci řádu, neboť se tyto informace a terminologie s tím spojená budou objevovat v následujícím textu.

Jak již bylo řečeno, řád se řídí stanovami své zakladatelky, která měla *„dar usmiřovat lidi a tvořit jednotu srdcí…“*[68] a proto je *„pedagogika sester založená na vroucí lásce k dětem a optimistickém a radostném přístupu k nim.“*[69] Žadatelky, které mají zájem do řádu vstoupit, se s ním seznamují v období tzv. kandidatury, jejíž doba trvání není pevně stanovena. Následuje postulát, jenž trvá půl roku až dva roky. V této době se postulantka blíže seznamuje se způsobem řeholního života. Poté následuje noviciát, který trvá minimálně jeden a maximálně dva roky. Zde sestra obdrží během tzv. obláčky svůj řeholní oděv a jméno. Pod vedením tzv. novicmistrové je novicka poučována nejen o duchovním životě, ale jsou jí postupně svěřovány apoštolské úkoly.[70] Po ukončení noviciátu skládá své první sliby a to nejprve na dobu tří let a pak opětovně na dobu dvou let. V průběhu těchto příprav má sestra

[65] LINHARTOVÁ, Marie – Anna Veronika: *Historie kláštera sester Voršilek v Praze na Novém Městě.* Praha, 2001. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, katolická teologická fakulta, s. 29.
[66] HRUDNÍKOVÁ, Mirjam: *Řeholní život v Českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 279.
[67] MACKOVÁ, Marie: *Voršilky v Čechách do roku 1918.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007, s. 62.
[68] VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948 – 1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005, s. 408.
[69] Tamtéž, s. 408.
[70] Odvozeno od latinského apostellein (odeslat nebo poslat) a jedná se o šíření a hlásání křesťanské víry. V případě voršilek jde především o postupný návyk na způsob klášterního života a studium dějin církve a řádu s jeho stanovami.

ještě stále možnost z řádu kdykoli vystoupit. Této možnosti se vzdává až ve chvíli, kdy složí věčné sliby. Tím rovněž uzavírá svůj noviciát.

Dnes sestry nosí tmavě modrý hábit se závojem stejné barvy. Bílý závoj dostávají novicky a nosí ho do té doby, než složí věčné sliby. Poté dostávají závoj tmavě modrý a také obdrží zlatý prsten a kříž Římské unie. Generální představená řádu má své sídlo v Římě. Českomoravská provincie pak sídlí v Praze, kde má svou představenou, jež je nadřízenou představených jednotlivých komunit v zemi, které se nyní nacházejí v Praze, Kutné Hoře, Olomouci a Jiřetíně pod Jedlovou.

V současné době provozují sestry základní a mateřskou školu v Praze a základní školu v Olomouci. V Kutné Hoře působí voršilky v církevním gymnáziu a komunita voršilek v Jiřetíně pod Jedlovou se zabývá organizací víkendů pro rodiny.

7.2 Osud Římské unie řádu svaté Voršily v období komunismu

V následujících řádcích se pokusím stručně rekonstruovat události, které Unii řádu svaté Voršily postihly v éře komunismu. Této kapitole dějin kongregace se zatím nevěnuje žádná vědecká literatura. Proto využiji především rozhovory, které byly pořízeny se šesti sestrami, které jsem již zmínila v úvodu práce a jejichž životním příběhům a prožitkům se budu věnovat v poslední kapitole. Při tvorbě časové linie a popisu konkrétních událostí mi taktéž pomůže diplomová práce Marie - Anny Linhartové, v níž autorka historii řádu napříč dějinami mapuje. Dalším, a patrně nejpřínosnějším, zdrojem bylo dílo sestry Víty Tejkalové *Dějiny Českomoravské provincie Římské unie řádu sv. Voršily.* Tento ineditní svazek pochází z knihovny voršilského řádu a autorka jej sepsala po sametové revoluci. Osud řádu stručně taktéž popisuje kniha historika Vojtěcha Vlčka s názvem *Ženské řehole za komunismu 1948 – 1989.*

Záhy po internaci řeholníků během akce „K“ státní moc soustředila svou pozornost také na likvidaci klášterů a centralizaci řeholnic prostřednictvím akce „Ř“, jak bylo podrobně popsáno v prvních kapitolách. Dne 26. září 1950 obdržely představené voršilských klášterů dopis, jenž je informoval o povinnosti vyklidit všechny kláštery. Taktéž oznamoval zákaz veškeré školní činnosti a ukončení činnosti všech penzionátů, které se po okupaci podařilo na krátkou dobu obnovit. Všem matkám představeným bylo tehdy oficiálně sděleno, že ke

klášterům budou přistavěny autobusy, kterými je odvezou, nebylo však uvedeno kam. Některé sestry dokonce očekávaly, že budou odvezeny na Sibiř.[71] Všechny novicky řádu sv. Voršily jak z Čech, tak ze Slovenska tato informace zastihla v Batizovcích na Slovensku, kde byly shromážděny a odkud byly převezeny do Modre u Trnavy. Ostatní voršilky byly ze svých klášterů soustředěny do Broumova.

V **Batizovcích na Slovensku** překvapili sestry příslušníci SNB na svátek svatého Augustina 28. srpna roku 1950. V té době bylo v klášteře okolo čtyřiceti dívek. Novicmistrová M. Bernadeta Šamošová se pokusila požadovanému vystěhování zabránit, ale podařilo se jí ho pouze oddálit. V pozdních odpoledních hodinách se státním zmocněncům podařilo voršilky naložit a odvézt do **Modre u Trnavy.** Kam je vezou, se sestry dozvěděly až na místě. Jedna z nich na tuto nejistotu vzpomíná: *„A pamatuji se, to byla taková představa, že jo. Že nás někde v lese o půlnoci vyženou a postaví a postřílej…No a v lese jsme neskončily, ale ráno jsme přistály v Modre před naším klášterem.“*[72] Zde byly novicky ubytovány v jedné ze tříd v budově zrušené místní měšťanky, která náležela k přilehlému klášteru voršilek. Ve stejné budově bydlel i referent, který je hlídal. Ze školy pak byly všechny odváženy na traktorech k práci na státní statky Fajdal nebo Panholec. Náplní jejich každodenní práce byla sklizeň řepy, hroznového vína, tabáku, čiroku nebo sázení stromků. V průběhu tohoto pobytu byl na dívky soustavně vyvíjen nátlak, jehož cílem byl odchod do civilního života. Na způsob přesvědčování vzpomíná sestra Nives: *„Takže brzy potom přišel s taštičkou takový úřada nějaký. Do tělocvičny…No a řikal: Sestry nabízím vám zdravotní školu zdarma. My víme, že jste na to dobro, tak byste mohly vykonat velice moc dobrého, kdybyste šly do civilu a mohly jste teda jako být zdravotní sestry a působit krásně…No ale žádná mu nesedla na lep. Žádná, víte.“*[73]

Po tomto neúspěchu místní komunistické úřady zkusily novou metodu. Všem novickám i postulantkám sdělily, že pokud nemají „to třetí“ (komunistický termín pro věčné sliby), tak jsou povinny do civilu odejít. Novicmistrová jim proto pořídila prstýnky z levného kovu, aby tímto vnějším znakem dala najevo, že „to třetí“ už mají. Až na výjimky tomu tak samozřejmě nebylo. Věčné sliby v tu dobu tajně skládalo pouze šest sester. Novicky se těšily veliké oblibě u místních lidí, se kterými se vídaly během polních prací. Proto se komunisté rozhodli proti

[71] LINHARTOVÁ, Marie – Anna Veronika: *Historie kláštera sester Voršilek v Praze na Novém Městě.* Praha, 2001. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, katolická teologická fakulta, s. 46.
[72] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012
[73] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.

takovým kontaktům zakročit a převezli celý noviciát na práci do továren, kde se novicky dostaly do styku pouze s místními a prověřenými zaměstnanci.

Po roce stráveném zemědělskými pracemi byl tedy 20. října 1951 celý noviciát přesunut do **Hanušovic v okrese Šumperk.** Zde sestry pracovaly jako přadleny u motacích strojů ve staré podnikové továrně Holba - Lenas. Ubytovány byly spolu s vincentkami v přilehlé budově továrny. Samozřejmostí byl dohled referentky, která kontrolovala pohyb řeholnic mimo pracovní dobu, stejně jako veškeré návštěvy, které do objektu přišly. Na tomto místě pracovaly voršilky po dobu čtyř let.

Vraťme se ale ještě do léta roku 1950 ke zbylým voršilským komunitám, které byly v té době na českém území a k událostem, které je potkaly. Týkalo se to celkem sto čtyřiceti sedmi voršilek z Liberce, Prahy, Kutné Hory a Olomouce. Všechny tyto konventy byly 28. září převezeny do **Broumova,** stejně jako dalších šest set sester z jiných řádů. Během letních měsíců zde sestry pracovaly na polích místního statku. V zimním období čistily tkaniny pro podnik Úpolen. Po necelém roce byly dle věku rozděleny a rozvezeny do Varnsdorfu, Hynčic a Vidnavy na Moravě. Záměrem tohoto rozdělení bylo oslabit jednotu konventu a menší skupinky tak dostat lépe pod kontrolu a přesvědčit je k odchodu do civilu. V tomto smyslu byla věnována pozornost především těm nejmladším. Řád ale neopustila ani jedna.

Do **Varnsdorfu** přišly 22. srpna 1951 sestry do věku třiceti let a měly zde pracovat v podniku Elite v továrně na punčochové zboží. V té době tu již pracovaly karmelitky, dominikánky a s nimi i vězeňkyně. Dne 11. února 1952 je ale opět přesunuli a to do **Dolního Lánova.** Odtud denně dojížděly do Poříčí u Trutnova spřádat len do továrny Texlen.

Sestry ve věku od třiceti do šedesáti let byly 21. října 1951 převezeny do **Hynčic.** Téměř **v**šechny zaměstnala místní továrna Úpolen, kde pracovaly u tkalcovských stavů a bydlely v přilehlém internátě. Malou část řeholnic přijala místní závodní jídelna jako kuchařky. Díky svému kuchařskému umění se brzy u místních obyvatel staly velice oblíbené. Tuto skutečnost nesl SÚC s velkou nelibostí, a proto rozhodl o jejich přeložení do opuštěné přádelny v **Poříčí u Trutnova,** kde se k jejich velké radosti setkaly se svými mladšími spolusestrami.

Nejstarší řeholnice, které přesáhly věkovou hranici šedesáti let a které již nebyly schopné práce, skončily 31. května 1951 ve **Vidnavě.** Bydlely zde spolu se sestrami dalších pěti řádů (boromejky, dominikánky, školské sestry a sestry sv. Kříže) v budově nově zřízené politické školy, kde pro ně byla vyhrazena pouze jedna místnost. V těchto podmínkách sestry zůstaly

necelé dva měsíce a zemřelo zde pět voršilek. Budova měla být uvolněna armádě,[74] a proto byly v červenci převezeny do **Bílé Vody u Javorníka** do zchátralého, sto let neobydleného kláštera. Životní podmínky ztížené absencí nutného hygienického zařízení bez přívodu vody a topení, tak z ubytování dělaly spíše vězení. V Bílé Vodě byly sestry důchodkyně až do roku 1986, kdy přešly do **Jiřetína pod Jedlovou**. Zde si ze svých financí vybudovaly důstojné bydlení pro sestry důchodového věku. Časté stěhování a dělení sester na menší a menší skupinky bylo typickým jevem tehdejší doby. Bohužel díky nedostatku zdrojů je těžké všechny jejich cesty dohledat. Například skupinka z Poříčí cestovala dále do Trutnova a část z nich, ty slabší, pak zase do Oseku u Duchcova. Nejstabilnější a největší skupina voršilek byla po celou dobu v Bílé Vodě.

Jelikož se státu nepodařilo sestry přinutit k odchodu z řádu, přišel proto s novým řešením – izolovat představené. Za Českomoravskou provincii to byla Anděla Vondrášková, za slovenskou Augustina Bosňáková. Obě byly 29. června 1952 převezeny do **Hejnic u Frýdlantu**, kde se setkaly i s představenými ostatních ženských řeholních komunit. Celý pobyt doprovázel přísný kázeňský režim. Návštěvy byly zakázané, korespondence kontrolovaná, ve zpovědnici byla odposlouchávací zařízení a i k lékaři byl sestrám přidělen doprovod.

Izolace představených trvala až do roku 1954. Situace se změnila o rok později, když do Hejnic přijely voršilky z Broumova, Poříčí u Trutnova a novicky z Hanušovic. Sestra Víta Tejkalová na toto období hezky vzpomíná: *„Tam jsme prožily šťastná léta. Byl nám dosazen vedoucí, ale ten nám nechával svobodu. Později jsme se dozvěděly, že to je katolický kněz.“*[75] Hejnice byly patrně posledním místem, kde byly sestry umístěny pod neustálým dohledem referenta nebo referentky, jak se těmto příslušníkům StB a hlídačům říkalo. Pracovaly zde pro podnik Textilana v Novém Městě pod Smrkem, později od roku 1961 přemístěny do tkalcovny koberců Bytex ve Vratislavicích. Sem byly o dva roky později z praktických důvodů přesunuty natrvalo. *„A pak jsme šly do Vratislavic…a my jsme tam bydlely v takové vilce a tam bydlely všechny, které byly schopné práce v továrnách.“*[76] Z vilky řeholnice docházely do továrny 1 kilometr pěšky. Stárnoucí sestry v důchodovém věku odcházely do

[74] TEJKALOVÁ, Víta: *Dějiny Českomoravské provincie Římské unie řádu sv. Voršily*. Ineditní svazek, s. 39.
[75] Tamtéž, s. 44.
[76] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.

Bílé Vody. Některé z nich, které byly schopné alespoň drobné práce, odešly do Broumova, kde *„…dělaly kostelní roucha.“*[77]

Druhá polovina šedesátých let poskytla sestrám svobodnější prostor, změnu pracovního prostředí a během „Pražského jara“ dokonce povolení přijmout řádový dorost a vyučovat náboženství. *„Z toho roku máme asi čtyři sestry…A to byly sestry tzv. dubčekovské.“*[78]

Některým sestrám bylo v roce 1966 umožněno dokončit studia. Dvě dostudovaly gymnázium**,** další dvě školu ekonomickou, některé ŠSS – školu společného stravování a poslední dvě francouzský kurz. Ve stejném roce práci v továrnách a zemědělství vystřídala práce v **Ročově** v psychiatrické léčebně pro děti a **Horní Poustevně**, kde byl Ústav sociální péče. Jak významné to pro sestry patrně bylo, dokládají slova sestry Reconciliatrix: *„No tak ten lékař dostal povolení od ministerstva vzít nás z té továrny…Tak já osobně jsem byla šťastná, protože se aspoň dostanu k dětem, že jo.“*[79] Ročov zaměstnával řeholnice s pedagogickým vzděláním jako učitelky a vychovatelky, zatímco Horní Poustevna zdravotnice. Sestrám, které neměly potřebné vzdělání, bylo umožněno školu dálkově dostudovat. Horní Poustevna se taktéž stala nově zřízeným noviciátem pro nové tzv. dubčekovské kandidátky (sestra Petra, Pavla, Andrea a Jana). V těchto ústavech pak sestry strávily nejen Pražské jaro, ale i období tzv. normalizace, které jim vzalo možnosti (např. přijímání řádového dorostu, výuka náboženství atd.) z doby uvolnění, ale nakonec se zde dočkaly i sametové revoluce, která jim umožnila vrátit se zpět ke svým profesím a apoštolátu.

V této nesvobodné atmosféře doby komunismu vznikla ještě další forma řeholního života – tajné skupinky sester, které nosily civilní oděv, docházely do zaměstnání a potají se věnovaly katechezi. Jednalo se hlavně o postulantky seskupené kolem jedné nebo více sester, které bydlely ve společném bytě nebo se pravidelně scházely. Na výuku jezdily tajně za sestrami do Horní Poustevny nebo Jiřetína. Tyto jednotlivé buňky se nacházely v Praze na Proseku, Na Slupi a na Smíchově. Další skupinky se po jedné bytové jednotce nacházely v Hradci Králové, Brně a České Lípě. Tento způsob života zvolilo čtrnáct sester.[80]

Na všech výše zmíněných místech bylo sestrám umožněno vybudovat si malé kapličky a vždy jim byl přidělen kněz, který vedl každodenní mše. Duchovnímu životu se sestry věnovaly

[77] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[78] Tamtéž.
[79] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012
[80] LINHARTOVÁ, Marie – Anna Veronika: *Historie kláštera sester Voršilek v Praze na Novém Městě.* Praha, 2001. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, katolická teologická fakulta, s. 66.

vždy po práci nebo před ní. *„Zase vždycky nás nenechali bez kněze těch čtyřicet let. A za to budeme vždycky Ježíši děkovat, že nás nenechal nikdy bez duchovní opory.“*[81] V průběhu padesátých let taktéž probíhalo tajné skládání slibů. Součástí první skupinky byla v roce 1952 sestra Perpetua. *„A bylo to úplně tajné. To věděl jenom ten kněz, který sloužil tu mši. Ani ty rodiče ne.“*[82]

Přestože se státu nepodařilo sestry od setrvání v řádu odradit a odstranit je tak ze života společnosti, dovedl jejich řady poměrně úspěšně ztenčit. Z počátečního počtu sto čtyřiceti sedmi voršilek Českomoravské provincie v padesátých letech, vstupoval řád po sametové revoluci do demokratické doby s téměř třetinovým počtem padesáti pěti sester.

[81] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[82] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.

8. Vzpomínky sester voršilek na období komunismu

Tato kapitola bude věnována konkrétním životním příběhům šesti sester voršilek a jejich vzpomínkám na různé etapy jejich života, od dětství až po dlouhou éru komunistického režimu. Čtyři ze sester byly společně internovány v noviciátu v Batizovcích na Slovensku a jejich cesty byly společné až do konce komunistické éry. Byly to sestry Reconciliatrix, Nives a sestry Marie a Perpetua. Dvě následující pocházejí z mladší generace, která už neměla možnost do řádu oficiálně vstoupit, a která byla proto nucena žít v tajných komunitách, jak již bylo vzpomenuto výše. Jedná se o sestry Anežku a Adeodatu. Předešlá kapitola stručně ukázala, jakými cestami prošel celý řád a na jaká místa se jednotlivé skupinky sester dostaly. Následující kapitola má za úkol tyto víceméně popisné informace doplnit o jejich osobní vjemy a prožitky, které se navzájem doplňují, ale i liší. Sestry žily vždy společně a trávily spolu i většinu času. Každý jsme ale osobností s rozdílnými vlastnostmi a hodnotami a každý vnímáme svět svým pohledem. Jinak tomu nebylo a není ani u řádových sester, jejichž vyprávění si bylo velice podobné, ale přesto vždy svou individualitou odlišné.

Úvodem této kapitoly bych ráda nejdříve vzpomněla na sestru Reconciliatrix, která mi jako první poskytla rozhovor v půli listopadu roku 2012, bohužel se však dokončení této práce už nedožila. Zemřela v březnu tohoto roku a je pochována na vyšehradském hřbitově v samostatném oddělení určeném pro členky ženských řeholních řádů. Právě tato sestra mi umožnila diplomovou práci uskutečnit. Počáteční nedůvěru, zaviněnou její špatnou zkušeností s novináři proticírkevního smýšlení, jsme velice brzy překonaly, a byla to právě ona, kdo přesvědčil i ostatní sestry k realizaci rozhovorů. Zajímavostí je, že jméno Reconciliatrix znamená v překladu Znovusmiřitelka. Sestra Reconciliatrix mě obohatila nejen po stránce vědecké, poskytnutím rozhovoru, ale i po stránce osobní a to svým přístupem k životu. Na její povahu a osobnost vzpomínaly ještě v době jejího života během rozhovorů i ostatní sestry. Bylo patrné, že k ní vzhlíží s úctou a obdivem.

Například sestra Nives na ní vzpomíná v souvislosti s komunistickým nátlakem na odchod do civilu během pobytu v Modre u Trnavy. Státní úřad pro věci církevní jim jako novickám, které neměly složené věčné sliby neboli „to třetí“, jak to komunisté nazývali, hrozil odchodem do civilu. *„Ona vám měla takovou energii určitou v sobě, tak vystoupila z toho našeho zástupu a řekla: Abyste věděl, my už „to třetí“ máme.“*[83] Na stejnou situaci vzpomíná i sestra Perpetua: *„My jsme tam měly takové silné osobnosti. Jako třeba sestra Reconciliatrix. Ta nás*

[83] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.

jako vždycky obhájila.“[84] Za veškerou její snahu jí patří mé velké poděkování, které již nemám možnost vyjádřit osobně.

8.1 Formující období, vstup do řádu

Zajímavým a důležitým pramenem poznání životních postojů každé ze sester je období jejich dětství, mládí a rodinné prostředí, ze kterého vyšly. Zajímavé jsou také reakce rodičů na rozhodnutí svých dcer vstoupit do řeholního řádu. Pro přehlednost se nejdříve budu věnovat starší generaci sester, které se narodily na přelomu dvacátých a třicátých let a setkaly se v noviciátu v Batizovcích a následně sestrám mladší generace, které se narodily v padesátých letech a které se rozhodly připojit k řádu tajně.

Sestra Marie, které je dnes 84 let, se narodila a vyrostla na vesnickém statku ve Velaticích u Brna v hluboce věřící rodině. *„Nás rodiče vedli opravdu k takovému spravedlivému a opravdu hlubokému náboženskému životu.“*[85] Měla čtyři sestry a dva bratry. Na své dětství příliš podrobně nevzpomíná a věnuje se spíše podnětům, které ji vedly k uvažování o životě v řádu. V sedmnácti letech, poté co dokončila měšťanku, odjela do Olomouce studovat kurzy šití a vaření vedené sestrami voršilkami, aby se tak lépe připravila na život v manželství a v hospodářství. Osobnost matky představené ji ale ovlivnila natolik, že se rozhodla pro život v řádu. *„A tam byla tak dobrá představená. To byl tak zlatý člověk. A tak mě získaly, no.“*[86] Sestra Marie proto v roce 1946 po dvou měsících navštěvování kurzů v Olomouci odešla jako kandidátka k voršilkám do Prahy, zde zároveň nastoupila do sexty místního gymnázia. Po dvou letech, v roce 1948, ji pražská představená odeslala do noviciátu v Batizovcích na Slovensku. Nadšení a spokojenost s tímto rozhodnutím bylo patrné i v době rozhovoru *„Všichni byly takový otevřený a tam jsem se cítila opravdu dobře. A po tom řeholním životě jsem opravdu toužila.“*[87]

Z podobného společenského a rodinného prostředí pochází i **sestra Nives,** která se narodila v roce 1931 ve vesnici Roztěž u Kutné Hory. Rovněž ona pocházela z věřící rodiny. Měla starší sestru; dva bratři se však dožili pouze jednoho roku. V souvislosti s dětstvím vzpomíná rozsáhle a radostně především na svého otce, původním povoláním zahradníka, který až

[84] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[85] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[86] Tamtéž.
[87] Tamtéž.

sňatkem získal rodinné hospodářství po manželčiných rodičích. *„Takže mám takové moc krásné vzpomínky na tatínka, že byl takovej jako, měl smysl pro krásu.“*[88] S voršilkami se setkala během studií v Kutné Hoře, kde navštěvovala jejich měšťanku. Když přišla druhá světová válka a nacisté školu zavřeli, přešla do státní měšťanky ve Vlašském dvoře a následně do rodinné školy. Po jejím dokončení pomáhala dva roky doma s domácností. *„To mi bylo osmnáct. A potom jsem se rozhodla, že půjdu k sestřičkám.“*[89] V roce 1949 proto na radu své bývalé učitelky z církevní měšťanské školy odešla k voršilkám do Prahy, kde podstoupila kandidaturu. V Praze během mše svaté zažila intenzivní pocit přesvědčení a ujištění o tom, že si vybrala správnou cestu. *„Tak jsem jako opravdu tak v duši uslyšela hlas: Pojď ku mně. A ta moje duše jakoby samočinně odpovídala: Tady jsem. A to Vám byl takovej moment. Úžasná radost.“*[90] V Praze zůstala pouhé tři měsíce. Matka představená v těch dobách již v předtuše zákazu přijímat dorost, poslala všechny kandidátky předčasně do noviciátu v Batizovcích. *„Víte a my jsme už začaly opravdu nosit řeholní šat. Ona už tušila, že bude zákaz přijímání dorostu…A tak jsme odjely na svatou Annu 22. července kandidátky, bylo nás asi 9, do toho noviciátu na Slovensko.“*

Sestra Perpetua, které je dnes 81 let, se narodila v Polomi v okrese Prostějov. I ona pocházela z venkova, z rodiny, která dětem poskytla náboženské vzdělání. Měla sestru a dva bratry. Na své dětství vzpomíná především v souvislosti s prací v hospodářství, kde s mladším z bratrů často rodičům vypomáhali, neboť starší sourozenci odešli na studie. O řeholním způsobu života začala poprvé uvažovat ve věku patnácti let, když ji na hodině náboženství zaujalo vyprávění o blahoslavené Anežce České. Svůj zájem o řeholní způsob života postupně rozvíjela četbou náboženské literatury. Když se v náboženském týdeníku Rozsévač dozvěděla o rodinné škole voršilek v Olomouci, rozhodla se do ní nastoupit. Po roce a půl docházky dospěla k rozhodnutí, že by do řádu ráda vstoupila, a tak opustila rodinnou školu a odjela na kandidaturu do Prahy, odkud byla v roce 1949 stejně jako sestra Nives poslána do noviciátu. *„Potom jsem na svatou Annu to bylo 25. nebo 26. června nebo července? Prostě na svatou Annu jsme jely celá škola do noviciátu do Batizovec.“*[91]

Sestra Reconciliatrix je jedinou sestrou, která se narodila v městském prostředí v Praze v létě roku 1928. Stejně jako výše zmíněné sestry ale pocházela z nábožensky založené rodiny. Měla jen jednu sestru. Na své dětství vzpomíná spontánně hlavně v souvislosti se školou

[88] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.
[89] Tamtéž.
[90] Tamtéž.
[91] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.

a učiteli, kteří ji inspirovali natolik, že již od útlého věku toužila být sama učitelkou. *„No a od první třídy jsem neustále opakovala, že chci být taky učitelkou.“*[92] Proto začala v roce 1945 studovat učitelský ústav a později ve studiu pokračovala na pedagogické fakultě, kde opět vzpomíná na své kantorky, které ovlivnily její životní kroky: *„…ale už v té době, už během těch studií jako jsem se viděla v těch profesorkách. To byly úžasné osobnosti. Už jsem se rozhodla, osobně jít do kláštera...Tak jako jsem se začala rozhodovat a viděla jsem v tom povolání učitelském jako náplň člověka. Není možné se pak věnovat rodině nebo tak.“*[93] Její první volbou byl řád karmelitánek. Na radu svého duchovního vůdce, jak ho sama nazývá, a kterého nijak blíže necharakterizuje, volí díky svému profesnímu zaměření nakonec řád voršilek. Po dokončení kandidatury odjíždí v roce 1948, ještě před dokončením pedagogické fakulty, do noviciátu v Batizovcích na Slovensku.

Sestra Adeodata se narodila v roce 1950 v Uherském Hradišti do dělnické rodiny. Také ona pocházela z tradičně katolického prostředí, kde se bez ohledu na ateistický režim dbalo především na to, aby ona a její tři sourozenci dostali dobré náboženské vzdělání. Své mládí shrnuje jen velmi stručně, v chronologii zmiňuje pouze základní školu, kterou navštěvovala v Uherském Hradišti, učební obor konzervářky, zaměstnání v továrně na konzervování zeleniny a pak dobu, kdy potkala sestry voršilky. Svoji cestu, která vedla k volbě vstoupit do řádu, popisuje takto: *„Asi to byla moje vnímavost, jak ten život využít. To bylo asi to, že jsem žila v křesťanské rodině a tam to prostě se tyhle věci jako dost u nás diskutovali.“*[94] K jejímu konečnému rozhodnutí ale také přispěla rodinná známá – řeholnice voršilka, se kterou měla možnost své plány prodiskutovat. Ta byla v té době již internována v Bílé Vodě a doporučila Adeodatě místo kuchařky v ústavu sociální péče v Horní Poustevně, kde by mohla být nablízku sestrám voršilkám. Sestra Adeodata této příležitosti využila a v roce 1975 opustila Uherské Hradiště a nastoupila do Horní Poustevny, kde po boku sester strávila dalších jedenáct let. Rodičům o svém rozhodnutí neřekla. *„Rodičům jsem samozřejmě nemohla říct důvod svého odchodu, protože to bylo jaksi nedovolené, že, řeholní život. Takže to bylo, takže o tom rodiče ani příbuzný nevěděli.“*[95]

Sestra Anežka se narodila v roce 1956 a vyrůstala ve Vysokém Veselí. Oba rodiče nesouhlasili s tehdejším režimem a měli proto mnoho problémů v zaměstnání, příznivé nebyly ani jejich bytové podmínky, a proto byla převážně vychovávána svou babičkou. Byla

[92] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.
[93] Tamtéž.
[94] Rozhovor se sestrou Adeodatou ze dne 12. 11. 2012.
[95] Tamtéž.

jedináček a jako jediná ze zmíněných sester nepocházela z křesťanského prostředí. O rodině a svém dětství mluvila poměrně stroze. Vystudovala střední zdravotní školu a nastoupila v nemocnici na interní oddělení v Hradci Králové, kam se přestěhovala ke svým rodičům. V tomto zaměstnání se poprvé setkala s řádovou sestrou, která na ni zapůsobila svým jednáním. *„Ona byla taková jiná. Ona se tak hezky chovala k těm lidem. Jiná sestra si jako pila kafe, kouřila a tahle se těm pacientům tak jako věnovala.“*[96] O tom, že se jedná o voršilku, se dozvěděla až později. Byla to jedna z těch mladších, které působily v civilu. Právě ona byla impulsem, který sestru Anežku přivedl v roce 1984 do Prahy, kde navázala kontakt se sestrami ve stejné situaci.

Při volbě řeholního života bych ráda zmínila odezvu rodin výše zmíněných sester na jejich volbu povolání. Reakce těch nejbližších, ačkoliv se převážně jednalo o věřící a praktikující křesťany, byly totiž až na výjimky spíše negativní. S rozhodnutím stát se řeholní sestrou nesouhlasili rodiče **sestry Nives,** která na jejich reakci vzpomíná**:** *„…to je velice, řekla bych, zarmoutilo…A maminka řekla, že byl tatínek tak smutnej, až se o něho úplně bála.“*[97] S viditelnou radostí ale dodává, že otec její rozhodnutí nakonec respektoval. Podobnou situaci si vybavuje i **sestra Reconciliatrix: „***Byli věřící, ale jakmile se dozvěděli, že jdu do kláštera, tak se postavili velmi proti a řekli, že mi to nikdy nedovolí…To jsem je zarmoutila. Moc, moc. Pořád si mysleli, že je to jen takový to a že mě to přejde…“*[98] **Sestra Anežka** se setkala možná s nejodmítavějším postojem: *„No dost jsem jim to nechtěla říct, ale řekla. No a těm se to nelíbilo, tak se mnou nemluvili.“*[99] Otec po dlouhé době její rozhodnutí respektoval, ale matka svůj nesouhlas projevuje dodnes. **Sestra Adeodata** se se svým životním posláním svěřila rodičům až po sametové revoluci. Tedy o čtrnáct let později. Na jejich reakci si ale nevzpomíná: *„Takže jako to bylo bez rizika, tak to už jsem jim to řekla, ale už si nepamatuju, jak to bylo…Tak to jako vzali, jako jiné věci se berou.“*[100]

Mezi ty, kterým rodiče jejich rozhodnutí schvalovali, patří s**estra Perpetua:** *„No a rodiče, tatínek tedy, řekl, že samozřejmě, že jako nebudou dělat překážky, ale maminka, to si pamatuju, říkala: Ale pamatuj si, že budeš plout proti proudu. Že ten komunistický režim teda. No ale podepsali mi to oba rodiče.“*[101] Také **sestra Marie** se nesetkala s vyloženým nesouhlasem**:** *„Tatínek byl toho názoru, že za jakým cílem jdeme, tak takového abychom*

[96] Rozhovor se setrou Anežkou zde dne 24. 11. 2012.
[97] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.
[98] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.
[99] Rozhovor se sestrou Anežkou ze dne 24. 11. 2012.
[100] Rozhovor se sestrou Adeodatou ze dne 20. 11. 2012.
[101] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.

dosáhli.“[102] Síla vzdorovat rodičům svědčí o tom, že si sestry skutečně pevně stojí za svým přesvědčením a věří ve své poslání. Není proto divu, že se ani komunistickému režimu nepodařilo tuto víru zlomit.

8.2 Práce v zemědělství

Ještě před tím, než se sestry ocitly ve státním statku v Modre u Trnavy, se vrátíme k prožitkům týkajících se samotného převozu z noviciátu v Batizovcích na Slovensku. Tento den se totiž vryl do paměti řeholnic a na události vzpomínají velice podrobně.

Všechny sestry Reconciliatrix, Perpetua, Nives a Marie se shodují ve dni, kdy k jejich odvozu došlo. Stalo se to v odpoledních hodinách na den svatého Augustina, 28. srpna 1950. Právě data, která jsou spojená s křesťanskými svátky, si sestry ve vyprávění vždy vybaví docela přesně. *„V roce padesátém na svatého Augustina nás tam teda přepadli.“*[103] U brány tehdy zazvonilo sedm mužů, příslušníků SNB, kteří požadovali, aby si všechny dívky zabalily a nastoupily do připraveného autobusu. Následující události si většina sester vybavuje ve spojitosti se vzdorem novicmistrové, která se odvozu snažila zabránit. Nečekaný odpor příslušníci SNB řešili za zdmi kláštera a celý noviciát nechali na starosti pouze jednomu z nich. Této příležitosti sestry okamžitě využily. *„Jako ono to šlo rychle…On tam takhle stál a potom tam vběhl náš pes. A sestra novicmistrová, velmi pohotová: To je Vaše? Vyveďte toho psa ven. Tomu mužskýmu, co nás hlídal…A teď on teda poctivě a poslušně vstal a toho psa vyvedl za obojek ven. A sestra říká: Rychle, zavřete tu bránu. Pohotově zase.“*[104] Tento příběh chyběl pouze ve vyprávění sestry Marie, která ale jako jediná zase charakterizovala chování příslušníků SNB. *„A já si pamatuju, že první, co jsme chtěly zachránit, byly sochy. A oni se nám začali posmívat, že ty kašpárky nakládáme na vůz…To byly takový jako posměváčci.“*[105] Poté, co se řeholnicím podařilo uzamknout klášter, odešly do místní kaple. Sestra Reconciliatrix si vybavuje píseň, kterou si zde dodávaly odvahy: *„My stojíme na svatém místě svém, náš život může zhasnout, věrnost nikdy ne.“*[106] Sestra Nives zase vzpomíná na tuto modlitbu: *„Bože můj, v tebe věřím, v tebe doufám, tebe nade všechno miluji, klaním se ti*

[102] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[103] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[104] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.
[105] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[106] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.

a prosím za všechny, kteří v tebe nevěří, v tebe nedoufají, tebe nemilují a tobě se neklaní.“[107] Sestra Nives a Perpetua vzpomínají, že se muži dovnitř areálu dostali pomocí pilek, které si opatřili ve vsi a jejichž pomocí pak odřezali železné mříže přízemních oken kláštera. V kapli nakonec sestry přinutili k přípravám na odjezd. Následující věta v malých obměnách a zasazená pokaždé do trochu jiné situace, ale uvízla v paměti téměř všem sestrám: *„…a pak řekli: Jménem zákona, že jsme povinni poslechnout a nastoupit do autobusu, který tam byl už připraven.“*[108] Všechny sestry si tedy zabalily své věci včetně postelí, které jim naložili do vleku za autobusem, a chystaly se všechny pohromadě nastoupit. Právě tato snaha zůstat pohromadě byla doprovázena značným úsilím příslušníků SNB oddělit novicmistrovou. Tomu, ale novicky zabránily: *„No a oni chtěli, abysme šly do autobusu a aby představená nešla s náma. Tak ona šla do autobusu první a my jsme se tam nahrnuly. Potom jí chtěly vytáhnout, tak my jsme taky všichni vystoupily. No a protože věděli, že s námi nic nesvedou, tak nás tak nechali.“*[109] Stejný zážitek popisuje sestra Marie: *„…a novicmistrovou jsme posadily dozadu do autobusu, aby jí nemohli vytáhnout.“*[110] Přestože řeholnice nevěděly, kam jejich cesta směřuje, nepopisovaly pocity strachu a nebezpečí si spíše neuvědomovaly. *„No, ale dvacetiletý holky no tak, čeho by se bály, ne?“*[111] vzpomíná sestra Reconciliatrix. Sestra Perpetua tuto situaci také hodnotí: *„Já osobně jsem strach neměla vůbec. Mně bylo vlastně šestnáct roků, takže jsem to brala spíš jako takové dobrodružství.“*[112] Po celonoční jízdě sestry druhý den vystoupily v Modre u Trnova, kde je čekala roční zemědělská práce.

„Když Bůh chrání město, marně se namáhá ten, kdo ho střeží.“[113] Právě tento latinský nápis přivítal sestru Nives a její spolusestry u bran bývalé měšťanky, při voršilském klášteře, kde se nyní měly novicky ubytovat. *„Tak tohle jako byla věc, která se mi vryla do paměti.“*[114] Na tento nápis si sestra Nives vzpomněla jako jediná. Na ubytovací podmínky vzpomínají všechny řeholnice poměrně stručně a velice podobně. Nejrozsáhleji o nich ale hovoří sestra Nives. Voršilky zde bydlely spolu se sestrami vincentkami v dvoupatrové škole, kde pro ně byla vyhrazena jedna třída. *„No a tak nás tam nahustili asi patnáct do jedné třídy…No a tři postele na stupínku…Tak si pamatuju, že tam tři sestry takhle spaly. No a jinak jsme byly dvě řady…A sestra novicmistrová tam v kabinetu měla takový kamrlíček. Všechno jsme měly pod*

[107] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.
[108] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[109] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.
[110] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[111] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.
[112] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[113] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.
[114] Tamtéž.

postelí. Boty, šaty a prádlo jsme měly pod hlavou nebo pod postelí.“[115] Tuto třídu sestry využívaly nejen jako ložnici, ale i jako jídelnu. Stoly a židle byly umístěny v uličce mezi lůžky. Po celou dobu pobytu na ně dohlížela referentka. V této souvislosti si sestra Nives vybavuje způsoby, jakými se je snažili církevní tajemníci přesvědčit k odchodu do civilu. První zvolená metoda jim za opuštění řádu nabízela výhody v podobě dobrého studia a zaměstnání. Poté, co ale tato taktika selhala, přišli komunisté s novým řešením. Novickám, které neměly složené věčné sliby, nařizovali přímo povinnost odložit řeholní šat. *„…Pak přišel jinej a ten jako řikal: Sestry, vy ještě nemáte „to třetí“, tak vy musíte do civilu, tak jako tak.“* Matka představená, aby tak zabránila případné realizaci tohoto záměru, se rozhodla, ze všech novicek udělat rázem řeholnice se splněnými věčnými sliby. Proto všem pořídila vnější znaky, prsten a černý závoj, které toho byly důkazem. Na nátlak vzpomíná stručně i sestra Marie a zároveň dodává: *„Ale ani jedna nepodlehla. Ani jedna.“*[116]

Každodenní život byl naplněn především prací na místním státním statku, kam je na valníku vozili traktorem. Pracovaly na polích, sbíraly brambory, řepu, hroznové víno, tabákové listí nebo sázely stromky. Pracovní náplni dne věnuje pozornost především sestra Perpetua, ale její náročnost explicitně nehodnotí žádná ze sester. Sestra Marie se zmiňuje pouze o tom, že pro sestry, které nepocházely z rodin statkářů, musela být práce náročnější. „*Sestra Reconciliatrix a ještě jedna sestra to byla Pražačka, víte? Tak pro ty to asi jako bylo těžké. Já si pamatuju, že když jsme chodily na pole, tak sestra Reconciliatrix dost trpěla právě…A já jsem byla ze selského rodu…Tak jsem třeba vždycky okopala svůj řádek, a pak jsem se vrátila proti ní. Tak jsem jí pomáhala, protože mi jí bylo hodně líto.“*[117] Nicméně všechny a rády vzpomínají na reakci obyvatel ve svém okolí. *„Víte, tam byli moc dobří lidi na Slovensku. My jsme jeli večer na traktoru, byla tma a zastavili jsme v dědině, zhasli světla. Ten traktorista odešel a řikal: Odpočiňte si tu. A z okolních domů se seběhly selky a házely nám do traktorů všechno možný. Víno, šunku, slaninu, sádlo. A představte si, dokonce nám taky nakoupily ponožky.“*[118]

Sestra Reconciliatrix si ze svého dětství nejvíce pamatuje školu a touhu stát se učitelkou. Možná také proto si právě ona vzpomněla, že na polích se dostaly do kontaktu také s dětmi, kterým hrály maňáskové divadlo. *„Jezdily jsme na ta pole a nosily jsme šály a prostěradla. A to jsme si takhle napnuly a všichni už věděli, že bude divadlo…A měly jsme maňásky a vyváděly jsme a děti přicházely v houfu. A to se jim nemohlo líbit. Proto nás vyhodili ze*

[115] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.
[116] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[117] Tamtéž.
[118] Tamtéž.

školy, aby s námi mládež nebyla a najednou tam za námi běhala.“[119] Obavy z vlivu řeholnic na společnost přiměla komunistické vedení, aby prostřednictvím SÚC byl zorganizován převoz řeholnic na místa, kde byly od společnosti víceméně izolovány. Po roce se tedy celý noviciát přesunul do Hanušovic v okrese Šumperk.

Noviciát se ale kromě práce věnoval také svým duchovním povinnostem. Mše a modlitby probíhaly oficiálně se státem přiděleným knězem, pouze skládání věčných slibů bylo organizováno tajně. V roce 1950 v Modre takto složilo věčné sliby šest sester z celkového počtu čtyřiceti až padesáti dívek. Po celou dobu se také sestry vedle manuální práce snažily o studium. *„My jsme sbíraly brambory a ona nám přednášela filozofii.“*[120] vypráví sestra Reconciliatrix o jedné ze sester, která měla již vysokoškolské vzdělání, a proto se jim své znalosti snažila předávat.

8.3 Práce v továrnách

První továrna, kam byl noviciát v roce 1951 odvezen, byla v Hanušovicích na Moravě. Jednalo o továrnu na zpracování lnu a sestry zde byly jedinými zaměstnanci. Pracovaly zde jako přadleny, mykačky a jako obsluha u motacích strojů. Dozor nad nimi vykonával civilní zaměstnanec, *„Ale to byl takový dobrák od kosti.“*[121] V době, kdy sestry do továrny přišly, byla mimo provoz, a proto musely nejdříve čistit dlouho nepoužívané stroje a uklízet nánosy nečistot. *„Tak si pamatuju, že jsme tam přišly a tam plno bahna. To víte, jak dlouho to tam stálo nevyčištěný. Takže tak začala naše přadlenská činnost. Čištění toho nepořádku.“*[122] V souvislosti s prací poukazuje sestra Perpetua na nepraktičnost řeholního oděvu, který se neustále špinil. Tato skutečnost posloužila církevním tajemníkům[123] mimo jiné také jako dobrý argument pro to, aby jej řeholnice byly nuceny odložit. Ačkoliv se sestry ve svých vzpomínkách soustředí více na duchovní život, který zde vedly, a o práci a pracovních podmínkách se zmiňují méně, na rozdíl od předešlé práce v zemědělství zde zdůrazňují její obtížnost. Sestra Nives na práci vzpomíná: *„Takže to byla práce opravdu velice náročná.“*[124] Stejně tak i sestra Reconciliatrix: *„A nás postavili jako k těm strojům a tam to byla dřina.“*[125]

[119] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.
[120] Tamtéž.
[121] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[122] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.
[123] Církevní tajemníci působili jako zaměstnanci SÚC na jeho okresních a krajských pobočkách.
[124] Rozhovor se sestrou Nives zde dne 15. 12. 2012.
[125] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.

Nebo sestra Marie: *„No a byla to teda práce pro vraha, ale protože jsme byly všechny mladé…No tak pro mladé lidi to nebyla práce neúnosná, no.“*[126]

Sestry zde bydlely v areálu továrny, kde měly k dispozici dvě budovy. Jednu pro sebe a v druhé bydlely sestry vincentky. Stav budovy a úroveň tamního ubytování řeholnice nekomentovaly nijak podrobně. Konkrétněji se vyjádřila k jeho charakteristice pouze sestra Marie: *„A když nás tam dovezli, tak ten řidič říká: Tady bych nechtěl bydlet ani po smrti. Tady jsou kanály plný mrtvol…No, ale byly jsme tam dovozený, tak jsme tam vydržely, ale potkanů tam bylo hodně.“*[127] Po celou dobu byly i zde pod permanentním dohledem referentky. Na tento fakt si ale postěžovala jen sestra Marie, která tak nemohla odjet na pohřeb své babičky. *„V té době zemřela babička, tak to jsem oplakala, protože jsem jí měla ráda, chuděru. Tak na pohřeb jsme nesměly domu. To absolutně ne.“*[128]

V rámci prostor továrny se řeholnice ve svých příbězích soustředí spíše na kapli, kterou si mohly pro své potřeby vybudovat v místnosti, která dříve sloužila jako skladiště lnu, a duchovnímu životu, který zde denně vedly. *„No a tak v té kapli jsme měly každý den mši svatou a kněze.“*[129] Zde se kromě mší, odehrávalo i tajné skládání věčných slibů. Sestra Nives vzpomíná i na osmidenní exercicie neboli duchovní rozjímání, kterému se nemohly věnovat souvisle, ale pouze ve volných chvílích po práci nebo před ní. Patrně díky tomu, že mohly udržovat duchovní život, ať už oficiální nebo tajný, celou situaci zvládaly snadněji.

Největším strachem, který je v tu dobu sužoval, byla starost o to, že jim bude odebrána matka představená. *„My jsme si dávaly pozor, abysme se s ní moc nesetkávaly, aby nám jí nevzali.“*[130] Strach pramenil patrně již z předešlé zkušenosti v Batizovcích, kdy se tyto tendence objevily poprvé. Obavy byly později skutečně naplněny, když byly v roce 1952 představené všech klášterů izolovány v Hejnicích na Liberecku. Mezi tajné činnosti, kterým se mimo věčných slibů sestry ve volných chvílích věnovaly, patřilo například i studium nebo přepisování literatury. Jak tuto literaturu získaly, popisuje sestra Reconciliatrix: *„Tak jsme měly sestry, kde měly svobodu, tak oni když jeli do Československa, tak nás zahrnuly*

[126] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[127] Tamtéž.
[128] Tamtéž.
[129] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[130] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.

literaturou…Tajně nám házely balíčky. No dovolení vycestovat jsme neměly, ale tu a tam někdo přijel k nám.“[131]

Řeholní způsob života, tak jak byl výše popsán, režim toleroval a na ten tajný nepřišel. Sestry na to alespoň nevzpomínají. Konflikt se ale přece jen vyskytl a to ve chvíli, kdy řeholnice odmítly pracovat na křesťanské svátky. Na tento moment vzpomínají všechny sestry kromě jedné. *„No a my jsme tam v těch Hanušovicích nechtěly pracovat na svátky. Tehdy bylo Nanebevzetí Panny Marie a Panny Marie Neposkvrněné. A my jsme do té práce nešly. A to oni řekli, že za každý den, co nepůjdeme do práce, nám strhnou dva dny z dovolené.“*[132] K sestrám byl dokonce vyslán falešný kněz, který jim tento úmysl měl rozmluvit a přinutit je k práci i ve svátky. Neúspěšně.

Život v továrně doprovázel pravidelný nátlak s cílem donutit sestry opustit řád. Způsoby byly různé a vzpomínají na ně tři ze čtyř sester. Nejčastěji je zmiňována politická výchova. Podle sestry Reconciliatrix ale nebyla pravidelná a nebyla víckrát než jednou do měsíce. *„No určitě tam byla školení. To jsme se scházely a někdo tam řečnil vždycky. Ano, politické řeči o marxismu – leninismu.“* V této souvislosti se sestrám Reconciliatrix, Perpetue i Nives vybavuje úsměvná scénka. *„Takže tam přišel církevní tajemník a dal si nás shromáždit…Víte, jako prostě nám šel dát toho komunistickýho ducha…No a teď měl nastudované to Písmo svaté…Oni se to museli učit teda, když chtěli bejt tedy těmi pomocníky. Museli se to naučit, i když s tim neměli nic společnýho. A teď říká: Víte dobře, že Bůh přeci stvořil člověka pod obraz boží. A teď my se zasmály, protože k obrazu božímu a on řekl pod obraz. To se říkalo o opilcích jo, protože opilec už se nechová jako člověk.“*[133] To bylo jedinkrát, kdy sestry během politické výchovy nějakým způsobem zareagovaly. Jinak zůstávaly mlčky sedět. Dotyčný tajemník jim za tento spontánní projev vyhrožoval potrestáním, nakonec k němu ale nedošlo. Nicméně obavy z něj sestry pociťovaly. Výsledky všech snah o převýchovu popisuje výmluvně sestra Reconciliatrix: *„A pak ta pani, co nás měla na starosti, řikala: No jo, se řekne přesvědčit je, ale copak s nima něco pohne?“*[134]

Zvláštností je, že se ani jedna ze sester v této souvislosti blíže nezmiňuje o rodinných kontaktech a návštěvách, které byly značně omezené a probíhaly pod dohledem referentky. Na můj přímý dotaz ale sestra Perpetua vzpomíná, že si s rodinou dopisovat mohly. *„My jsme*

[131] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.
[132] Tamtéž.
[133] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[134] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.

si mohly psát, a jestli nám to kontrolovali, to nevím, ale já myslím, že ne.“ Důvodem řídkých návštěv nebyla ovšem jen problematika kontrol, ale také vzdálenost, která je od rodin oddělovala. Jak je uvedeno v úvodní kapitole, sestry většinou pocházely z rodin soukromě hospodařících zemědělců, které byly komunismem citelně existenčně poznamenány, takže nedostatek finančních prostředků na dopravu a pobyt v místě frekvenci návštěv také omezil. Na častější návštěvy rodiny vzpomíná opět jen sestra Perpetua. Otec nebydlel příliš daleko a do Hanušovic dojížděl pravidelně a dokonce tajně. *„A my jsme to měli tak domluvený, že on šel jiným vchodem a šel přes zahradu a tam si pamatuju, že u těch starších tam měly takovou hovorničku, kde jako nebyl dozor. On prostě nešel přes tu bránu, kde byl dozor. Tam byla referentka, která hlídala příchod návštěv…Takže on vždycky takovýmhle způsobem přišel i odešel.“*[135] Krátce se o tomto tématu zmiňuje i sestra Marie, kterou za dobu čtyř let navštívil jednou otec s bratrem a jednou sestra. *„Ale protože museli přes vrátnici, tak jsem řikala, ať radši nechodí.“*[136] Po čtyřech letech práce v přádelně se sestry stěhují do kláštera v Hejnicích, tedy na místo, kde byly do roku 1954 soustředěny představené postižených řádů.

V roce 1955 se tak v Hejnicích scházejí sestry z Hanušovic, Broumova a Poříčí u Trutnova. Přestože si sestry toto stěhování nespojují s událostmi mezinárodní a domácí politiky, je pravděpodobné, že se tak stalo na základě tehdejšího mírného uvolnění, ke kterému došlo v souvislosti s úmrtím hlavních reprezentantů tvrdé linie v Sovětském svazu a u nás, Stalina a Gottwalda. Sestra Perpetua na dotaz ohledně společenské atmosféry tohoto období odpověděla: „*No v tom padesátém třetím to ještě jsem změnu necítila. To až v tom šedesátém osmém.“*[137] Sestra Nives mluví o příčinách takto: *„Takže ona nelenovala* (matka představená – pozn. autora) *a na ministerstvo kultury se obrátila. To ministerstvo kultury mělo právě nad námi tu tlapu a moc s námi rejdovat. Takže ona vám, já nevím, jak se jí to mohlo podařit, aby se z těch továren mohly všechny v Hejnicích ubytovat a pracovat tak pro továrny…Ale už nevím, jaký důvod mohla dát, že jí ty lidi povolili tohle.“*[138]

V Hejnicích byly sestry ubytovány v bývalém františkánském klášteře. *„Tam už byly i pokoje, jídelna, kuchyň, všecko.“*[139] Hodnocení ubytovacích podmínek se dozvídáme opět pouze od sestry Marie. *„A tam byla hrozná zima…Měly jsme nedostatek uhlí.“*[140] Způsob života zase komentuje sestra Nives: *„Takže jsme se sešly v tom kláštěře a mohly jsme tam vést krásný*

[135] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[136] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[137] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[138] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[139] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix ze dne 18. 11. 2012.
[140] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.

karmelický život.“[141] Sestry Reconciliatrix i Perpetua ve svém vyprávění o Hejnicích a práci v továrnách pro podnik Bytex ve Vratislavicích příliš nemluví. Informace o tomto období jsou poměrně strohé a kusé. I zde byly sestry pod dohledem tzv. referenta. Jak se později dozvěděly, jednalo se o kněze, salesiána. Na něho vzpomíná sestra Marie i Perpetua: *„…ale ten pán byl smysluplný, bych řekla. Nebyl proti nám nijak zaměřen.“*[142] Díky této benevolenci a lepší atmosféře byly častější i návštěvy. „*Myslím, že když jsme byly v Hejnicích, tak se k nám dostalo hodně lidí.“*[143] Stejně jako dříve byly i zde návštěvy ohlašovány a probíhaly kontrolovaně pod dohledem referenta. V areálu kláštera měly sestry také svou zahradu, kde měly možnost pěstovat zeleninu, ovoce nebo chovat drůbež. Sestra Marie popisuje zřízení zahrady jako nutnost, která jim zajistila obživu, na kterou díky špatně placené práci často neměly finance. V tomto směru jim pomáhaly i rodiny. „*No tak my jsme si potřebovaly na sebe vydělat, takže jsme pokud možno pracovaly, co nejdýl. Protože to nebylo moc placený. A kdybychom neměly podporu rodiny, tak bysme asi trpěly hladem.“*[144] Pracovní povinnosti sestry plnily po dobu šesti let v továrně Textilana v Novém Městě pod Smrkem, kde opravovaly kazové látky. Hlavní místo ve vyprávění měl opět duchovní život, který se v prostředí kláštera a ve společenství voršilek podobal téměř plnohodnotnému řeholnímu životu. Sestry zde měly opět k dispozici kapli i kněze a ve volných chvílích se věnovaly studiu pod vedením starších sester, z nichž jedna měla doktorát z filozofie. Právě na ni vzpomínají sestry Reconciliatrix i Nives. *„No, a to oni dělaly, jako by se řeklo do budoucna. Kdyby ten režim přestal. Takže oni nám pak vystavily takový jako vysvědčení se svým podpisem, co jsme jako absolvovaly. No a takhle nás teda po té ruční práci vyučovaly.“*[145] V rámci tajné církevní činnosti sestry přepisovaly nedovolenou literaturu. *„Třeba jedna sestra měla bratra salesiána, tak oni nám dodávali brožurky nebo něco…“*[146] Řeholnice ve svých vzpomínkách oceňují především to, že mohly být spolu a že měly možnost bydlet v prostředí kláštera. *„A to bylo opravdu, bych řekla, pro nás něco úžasného, že po tý práci nás zase brali do kláštera…Teď jsme karmel. Modlitba, práce, studium…No a tak prostě to bylo všechno nádherný.“*[147]

V předešlých kapitolách sestry občas zmínily nátlak, který byl na ně zástupci režimu vyvíjen. V souvislosti s tímto obdobím o něm již ale většina z nich nehovoří. Nicméně sestra Nives

[141] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[142] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[143] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[144] Tamtéž.
[145] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12.2012.
[146] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[147] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.

vypráví o jedné příhodě, která podle mého soudu, do tohoto období spadá. *„No a v osm hodin ke mně přijde takhle pán…No mladej člověk to byl do třiceti. A teď začal hovor…A tak si na to pamatuju, že sem žalm v duchu recitovala: Pán je mé světlo a má síla, koho bych se bála. Tak on pak odešel. A pak zase za rok, zase jiný: Sestřičko, já si s manželkou nerozumim, já nevim, já se chci rozvést. Tak jsem zase věděla. Takže zase začínají zase takový ty. No prostě se rozvést a najít si náhradu za manželku. No takže to byl fígl.“*[148]

Od roku 1961 sestry namísto do Textilany začínají jezdit do Vratislavic nad Nisou, kam je denně dováží autobus. Na cestování vzpomínají rozdílně. Sestra Nives: *„No a tak jako to byla cesta pěkná. Modlily jsme se. Příroda krásná. Lesem, serpentýny, srnečky. Takže zase nám bylo fajn.“*[149] Zatímco sestra Reconciliatrix to vnímala odlišně: *„A to se jelo půl hodiny z Hejnic a to nás převáželi. To bylo jako takový dost namáhavý. Po těch směnách a ještě k tomu to cestování.“*[150] Nicméně již v roce 1963 se z Hejnic stěhují do vilky ve Vratislavicích, kde zřejmě poprvé nebyly pod dohledem referenta nebo referentky, jako dříve. *„Dozor byl v Hejnicích…Ale ve Vratislavicích to si fakt už nepamatuju, ale asi ne….“*[151] V továrnách, kde pracují u strojů na tkaní koberců, jsou, na rozdíl od Hanušovic, dohromady s civilními zaměstnanci. S okolím si opět vybudovaly velice pěkný vztah. *„A byly třeba Vánoce a tam před továrnou přišly děti a tak jsme jim udělaly třeba nějakýho panáčka skákavýho. A tak. A takovýma maličkostma jsme navázaly takový hezký vztahy s nima.“*[152]

Řeholnice se také snažily udržovat kontakty s Římem, od kterého byly v té době zcela odtrženy. O způsobu vzájemného dorozumění hovoří sestry Reconciliatrix a Nives. Informace byly předávány v zašitých lemech spodniček. Se sestrami z Říma se setkávaly v teplických lázních, kam na doporučení lékaře mohly vycestovat. *„To bylo i propašovávání takových tajných dopisů. To jsme odevzdaly spodničku. Já si to nepamatuju už přesně, ale že jsme měly někde něco zašitého…Tak se i do Říma posílalo.“*[153] Informace takto předávala sestra Reconciliatrix. *„Tak jsme se domluvily, že někdo z nás pojede do lázní. A měli jsme jednoho doktora, který to udělal. No a já nevim, jestli jsme si telefonovaly nebo psaly. No a v Římě si*

[148] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[149] Tamtéž.
[150] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix ze dne 18. 11. 2012.
[151] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.
[152] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix ze dne 18. 11. 2012.
[153] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.

řekli, že nás dlouho neviděli…takže nás navštíví. No tak jsem nastoupila do Teplic. My jsme jely v řeholním do lázní. To bylo možné. A tak nás ona poznala.“[154]

Zajímavé je, že tento časový úsek od pobytu v Hajnicích po Vratislavice, trvající jedenáct let, všechny sestry vynechávají nebo ho popisují jen velmi krátce a místy až zmatečně. Sestry Reconciliatrix a Perpetua ho jen stručně shrnují a sestra Marie například z příběhu vypouští zcela továrnu ve Vratislavicích. Zda je příčinou skutečnost, že se jednalo spíše o období klidné, které se tak sestrám intenzivněji nevrylo do paměti, zůstává otázkou.

8.4 Práce v psychiatrických léčebnách

Dne 22. září 1966[155] se z Vratislavic stěhuje část sester do dětské psychiatrické léčebny v Ročově, kde si řeholnice především jako vychovatelky a učitelky vyžádal samotný primář. Druhá část sester, ty které chtěly být zdravotnicemi, odešla do Ústavu sociální péče v Horní Poustevně, kde byly umístěné mentálně postižené děti. Všechny čtyři voršilky první generace, se kterými jsem měla možnost hovořit, strávily většinu této své životní etapy v ročovské léčebně.

Dobu, kdy nadobro opustily továrny, spojují s rokem 1968, nikoli s rokem 1966, v němž skutečně podle *Dějin Českomoravské provincie Unie řádu svaté Voršily* Víty Tejkalové, do Ročova a Horní Poustevny přišly. V témže roce jim bylo umožněno studium gymnázia (sestra Marie), jazykových kurzů (sestra Nives), atp. Možný důvod, proč sestry spojují svůj přechod s rokem 1968, je vysoká koncentrace výhod, které Pražské jaro přineslo. A jednalo se o možnost přijímat řádový dorost, vyučovat náboženství nebo kontaktovat Řím. Změna pracovního prostředí mezi pozitiva té doby zajisté patřila také, a proto si myslím, že s odstupem doby jim tato data splynula.

V Ročově, kam tedy odešly sestry Reconciliatrix, Nives, Perpetua a kam později v roce 1973, z Horní Poustevny přestoupila i sestra Marie, si řeholnice vyžádal primář psychiatrické léčebny pro děti. Povolení mu bylo uděleno na ministerstvu kultury a to pod těmito podmínkami: za prvé, že nebudou v pracovní době hovořit o Bohu a vzdělávat děti v náboženství, a za druhé si doplní vzdělání v oblasti zdravotnictví, které bude zakončené

[154] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix ze dne 5. 11. 2012.
[155] TEJKALOVÁ, Víta. *Dějiny Českomoravské provincie Římské unie řádu sv. Voršily*. Ineditní svazek. S. 45.

maturitou. Výjimku tvořily sestry již vzdělané jako pedagožky (sestra Reconciliatrix). Na primáře voršilky vzpomínají v dobrém a je patrné, že jsou mu velice vděčné, že jim tuto službu zajistil. Nejrozsáhleji o tomto kroku hovoří sestra Nives: *„Jedna sestra něco potřebovala, a tak šla do města a tam se k ní přitočil muž a říká: „Sestřičko, kde pracujete? A ona říká: No, v továrně ve Vratislavicích. A on: A vy jste v továrně, sestry? A nechtěly byste raději k dětem? A ona říká: To víte, že bysme chtěly k dětem, ale copak nám to dovoleji? Dyť nás zaměstnávaj jen takhle fyzicky a od dětí dál. A on říká: Víte, já jsem primář psychiatrické léčebny z Ročova a já bych tam potřeboval řádové sestry, protože ty vychovatelky tam. Ta přijde a pak za chvíli odejde, že se vdává nebo se stěhuje s manželem. A já k těm dětem furt hledám personál a já chci stabilní personál.“*[156] Podobně vzpomíná i sestra Reconciliatrix, která se zmínila o pracovních podmínkách v psychiatrické léčebně v Horní Poustevně, kde právě zákaz týkající se hovoru o náboženství zcela postrádal smysl. *„Tam jsme dostaly dovolení, protože tam jste mohla mluvit o pánu Bohu od rána do večera a oni tomu stejně nerozuměli.“*[157]

Jak už bylo řečeno, v době, kdy řeholnice nastoupily do Ročova, byly podmínky jasně stanoveny. Sestry mohou pracovat u dětí, ale nesmí vyučovat náboženství. Pražské jaro ale tento zákaz zrušilo. A nejen to, řád mohl přijmout nové sestry a v Horní Poustevně byl dokonce zřízen noviciát. *„Do šedesátého osmého ne, ale přicházely k nám děvčata, co měla zájem…Ale všechno jsme dělaly tajně. No a v tom šedesátém osmém bylo dovolení přijímat, tak jsme přijaly. Ale dodnes jim říkáme dubčekovky.“*[158] Povolena byla i výuka náboženství, křty nebo biřmování. Na stejný rok vzpomíná i sestra Marie: *„No tak byly jsme nadšený a potom se nám ulevilo samozřejmě, že jsme mohly komunikovat s celým světem. Mohly jsme komunikovat s Římem. Protože do té doby to spojení s Římem bylo obtížné.“*[159] Důvod, proč se k tomuto tématu ohledně Pražského jara vracím je ten, že ačkoliv si sestry, ať už spontánně nebo na přímý dotaz, toto období vybaví, žádná podrobněji nemluví o následném období tzv. normalizace, které jim veškeré výsady opět vzalo. *„No, to už si ani nepamatuju moc.“*[160] Tak odpovídá sestra Perpetua na dotaz ohledně těchto událostí. Sestra Nives si vzpomíná pouze na zákaz výuky náboženství a na to, jak pro ni bylo velice obtížné o Bohu nemluvit. *„To bylo*

[156] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[157] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix ze dne 5. 11. 2012.
[158] Tamtéž.
[159] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[160] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.

opravdu těžký pro nás. Protože jsme jako třeba šli kolem kříže a kluci: Sestři, kdo to je? No tak mlčte!"[161]

Sestry bydlely nedaleko léčebny ve dvou bytových domech, kde měly v jednotlivých bytech své ložnice, kuchyňku i obývací pokoj. V jednom z nich z nich si také zřídily svou kapli, kde se pravidelně scházely k modlitbě. Přestože se ubytovací podmínky oproti minulosti zlepšily, byly opět pod přísným dozorem, který omezoval a kontroloval příchozí návštěvy. *„Všechno bylo přísně kontrolováno. Nikdo nás nesměl navštěvovat. Byly vyhlášeny dozory, aby zapisovaly, kdo nás navštěvuje…No, bylo to přísné, ale my jsme to obcházely."*[162] Mimo pracovní povinnosti zde sestry podstupovaly i profesní a politická školení. *„To bylo školení jednak psychologicko-pedagogický a to bylo slušný, ale když nám dávali ROH nebo takový jiný školení, tak jsme spaly anebo jsme tam vůbec nešly."*[163] Na schůze ROH vzpomíná i sestra Perpetua.

U dětí sestry pracovaly jako vychovatelky, učitelky a některé i jako zdravotnice. Pracovaly s dětmi z disfunkčních rodin, s dyslektiky, s dětmi s diagnózami poruch chování, neurotického syndromu a encefalopatie čili mozkového poškození. V důsledku těchto poruch měly některé děti problém jak se základními návyky, tak i se školní výukou. Sestry o chlapce pečovaly celodenně. Během nočních směn podávaly potřebné léky, hlídaly děti nebo je přebalovaly. Výchova sester měla na děti pozitivní účinek a to především díky způsobu, s jakým s nimi zacházely, totiž s vřelostí a ochotou. *„A oni ty sestry civilní neměli moc rádi, protože oni jim neřekly jinak, než parchante nebo takhle. Zatímco ty řádové sestry to s dětma uměly, protože to byly učitelky většinou…A oni třeba mluvili hrozně sprostě a chodili na fotbal. Tak jsem řikala: Kluci, jestli vás uslyšim jediný sprostý slovo, tak půjdeme okamžitě domů, ale jestli budete hodný, tak ode mě dostanete nanuka. A kluci kopali míč a vůbec nenadávali."*[164] ilustruje přístup sestra Nives. Ta rovněž vzpomíná na sestru Ditu, která pracovala jako pedagožka a měla s dětmi úspěchy. *„Sestra Dita doučovala matematiku a češtinu…Dita to s nima velice dobře uměla. Ta byla úplně perfektní. Od té jsme se učily."*[165] Stejně tak na jejich pedagogické schopnosti vzpomíná sestra Nives: *„A pak byly kantorky*

[161] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[162] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.
[163] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[164] Tamtéž.
[165] Tamtéž.

mezi námi. Takže školní příprava. To museli kluci makat. A ten jeden klučina pak napsal sestře: Sestro Scholastiko, já Vám moc děkuju, že jste mě naučila se učit.“[166]

V psychiatrické léčebně sestry strávily následujících dvacet let. Ty, které dospěly do důchodového věku před rokem 1986, se odstěhovaly do Bílé Vody nebo nově také do Chlumce nad Cidlinou, kde jedna z voršilek zdědila dům po rodině. Na toto místo odjela sestra Marie, která právě zde zažila pád komunistického režimu. *„To víte, tenkrát už jsme měly televizi, takže jsme byly celý pryč. Začal kurz katechetický a začaly jsme učit kurz náboženský.“*[167] Po roce 1986 si řeholnice dostavěly z vlastních finančních prostředků dům v Jiřetíně pod Jedlovou, který měl být důstojnějším domovem pro důchodkyně. Stavba byla povolena pod podmínkou, že bude po dokončení předána Charitě, která již od počátku komunistického režimu byla podřízena státnímu dozoru. Sestra Perpetua na pád komunistické nadvlády vzpomíná právě v souvislosti s tímto domem, který od Charity v roce 1990 převzaly do svého vlastnictví. *„No a my jsme to vlastně prožívaly tak, že jsme se hned jako první dům odloučily od Charity. V devadesátém roce jsme se odloučily. To bylo vlastně tohle uvolnění z toho charitního jha. A samozřejmě mohly jsme mít novicky.“*[168] Podobný zážitek si z této doby vybavuje i sestra Nives. Sestra Reconciliatrix prožívá pád komunistického režimu na stejném místě, ale v jiných souvislostech. Listopadové události roku 1989 spojuje s kanonizací Anežky České, které probíhalo 12. listopadu 1989 a kterého se měla možnost v Římě zúčastnit. *„Na hranicích hrozná, ale hrozná prohlídka. To bylo všechno v civilu a na hranicích samozřejmě prohlídka…A ono to nakonec dopadlo a odjely jsme...No a jedeme domu a jdeme si po noční jízdě odpočinout každá do svého pokoje a najednou slyším nějaký hluk. Tak se jdu podívat do jídelny a v jídelně a tam televize a to už bylo 18. nebo 19. běží televize a tam monsignor Malý na Letenské pláni se modlit otčenáš…No tak to už jsme nemohly ani věřit. A to jsme ještě zažili hroznou prohlídku na zpáteční cestě.“* Ačkoliv proslov Václava Malého proběhl až 25. listopadu, vzpomínka nasvědčuje tomu, že sestry spojují důležitá data s událostmi duchovními nikoli s politickým děním nebo s událostmi všedního života. Datum 17. listopadu, kdy začala sametová revoluce, sestra Reconciliatrix spojuje právě s osobností kněze.

[166] Rozhovor se sestrou Nives ze dne 15. 12. 2012.
[167] Rozhovor se sestrou Marií ze dne 24. 11. 2012.
[168] Rozhovor se sestrou Perpetuou ze dne 6. 2. 2013.

8.5 Tajné komunity

V době Pražského jara bylo řádu povoleno přijímat dorost. Tímto způsobem rozšířily voršilky své řády o čtyři další členky neboli tzv. dubčekovky, jak již bylo napsáno výše. Postupně dorůstala ale další generace těch, které již tuto možnost nemohly využít, a proto musely zvolit jinou cestu, jak se k voršilkám připojit. Na tento způsob začátků řeholního života za komunismu vzpomínají v rozhovorech sestry Anežka a Adeodata, které se vstoupily do tajných komunit.

Sestra Adeodata měla možnost seznámit se s voršilkami díky svému otci, který byl v mládí spolužákem jedné z nich. Rozhodnutí stát se voršilkou ale přišlo až v Bílé Vodě, kde navštívila komunitu starších sester. V té době bylo sestře Adeodatě 25 let, psal se rok 1975 a možnosti vstoupit do řádu byly samozřejmě omezené a oficiální cesty zcela uzavřené. Proto se rozhodla odejít z domova a nastoupit jako pomocná síla v kuchyni v Horní Poustevně, kde řeholnice pracovaly u mentálně postižených děti v Ústavu sociální péče. *„No a tam jsem se rozhodla k těm sestrám, tak tam bylo pracovní místo akorát tenkrát ne k dětem postiženým, ale potřebovali tenkrát do kuchyně, tak se mě ptali, jestli chci do kuchyně. Tak jsem řikala: Mně je to jedno. Takže jsem tam byla jedenáct roků.“*[169] Právě zde se s voršilkami zúčastňovala duchovního života a prošla tak potají kandidaturou, postulátem i noviciátem. Věčné sliby složila v roce 1983 v Horní Poustevně. *„Ten duchovní život jsme vedly denně a s těma sestrami, když se tam konaly konference, tak jsme tam chodily do toho domu, kde sestry byly.“*[170] Strach z odhalení faktu, že je Adeodata ve skutečnosti jednou z voršilek, nebyl zřejmě nijak velký. *„Tak kdyby někdo chtěl, tak tam něco vypozoroval. Sestry tam byly pod dozorem, protože tam přijížděli takový nějací úředníci, aby je pozorovali, s kym se stýkají. I když nebylo to tak dramatické, i když jsme musely být obezřetní.“*[171] Do roku 1986 se společenství řeholnic rozšířilo na počet čtrnácti sester působících v civilním, nikoli řeholním šatu, a které byly rozeseté na mnoha místech v Čechách. Největší koncentrace takto žijících sester byla v Praze, kam se sestra Adeodata v roce 1986 odstěhovala a žila v bytě na Proseku spolu s jednou starší a třemi mladšími sestrami. V podobné formě fungovaly byty na Vinohradech nebo na Smíchově, kde dohromady žilo dalších pět sester. Všechny pracovaly v civilním zaměstnání a řeholním povinnostem i apoštolátu se věnovaly tajně. Sestra Adeodata pracovala blízko svého bydliště v rehabilitačních jeslích. Tyto komunity se potají

[169] Rozhovor se sestrou Adeodatou ze dne 12. 11. 2012.
[170] Tamtéž.
[171] Tamtéž.

pravidelně scházely nebo navštěvovaly voršilky v Jiřetíně pod Jedlovou a v Bílé Vodě. *„Jezdily jsme za sebou, no. I tam do té komunity pod Jiřetínem. Takže tam jsme také jezdily.“*[172] Další mimopražské buňky byly v Brně nebo Hradci Králové. Právě v Hradci Králové pracovala jako zdravotní sestra v místní nemocnici sestra Anežka, kterou zde okouzlila svým přístupem její kolegyně, a jak se později dozvěděla, i jedna z voršilek. Patrně díky této sestře získala povědomí o řeholnicích působících v Praze, kam se v roce 1984, když bylo sestře Anežce 28 let, za nimi přestěhovala. Pracovala zde jako zdravotní sestra a bydlela na ubytovně, nikoli se sestrami v jednom z bytů. Za těchto podmínek proto celou kandidaturu, postulát i část noviciátu absolvovala dálkově. *„Ano, kandidatura, postulát jsem jezdila do Jiřetína pod Jedlovou. Tam ty sestry byly a bylo to takový nejjednodušší. Takže tam jsem jezdila konzultovat…A pak jsem šla do noviciátu a ten je dva roky. A ten první rok jsem měla venku a ten druhý rok jsem jako měla v Bílé Vodě, protože v osmdesátém devátém roce nebo v osmdesátém osmém ke konci, vláda chtěla, aby si sestry vzaly nějaký pomocníky nebo někoho na ošetřování.“*[173] V letech, které strávila v Praze, docházela ze své ubytovny ve volných chvílích také na Prosek, kde byla pořádána setkání. Vést duchovní život bylo o to těžší, že ubytovna byla prostředím, které neposkytovalo dostatek soukromí. *„No a nějakou duchovní literaturu jsme dostávaly. To jako jo. Ale já, vzhledem k tomu, že jsem bydlela na ubytovně s nevěřící, tak jsem jako měla zakázáno. Ať si tam žádný věci neberu, jo.“*[174] Nejraději, ale vzpomíná na Bílou Vodu, kde měla možnost se sestrami trávit prakticky veškerý čas a ze všech míst právě toto nejlépe nahrazovalo opravdový život v klášteře.

Prožitek z pádu komunistického režimu sestry nijak výrazně nepopisují. Sestra Adeodata byla v té době v Jiřetíně pod Jedlovou: *„No a my jsme akorát byly na návštěvě na tom pohraničí a dozvěděly jsme se to z nějakýho vysílání, že byla revoluce nějaká. Takže jsme se toho přímo nezúčastnily, i když to bylo na Národní třídě, kde byl chrám, který patřil voršilkám. No a potom jsme to vnímaly, jak to bylo.“*[175] Zatímco sestra Anežka tento den prožila v Bílé Vodě. *„Já sem byla v Bílý Vodě, tak já nevim, co se dělo…No a pak se tedy rozhodlo, že teda opustim tu Bílou Vodu a že půjdeme do Prahy. Takže jak jsem šla první do Bílý Vody, tak jsem šla taky první z Bílý Vody.“*[176]

[172] Rozhovor se sestrou Adeodatou ze dne 12. 11. 2012.
[173] Rozhovor se sestrou Anežkou ze dne 24. 11. 2012.
[174] Tamtéž.
[175] Rozhovor se sestrou Adeodatou ze dne 12. 11. 2012.
[176] Rozhovor se sestrou Anežkou ze dne 24. 11. 2012.

9. Závěr

V úvodu své práce jsem stručně shrnula problematiku církevní politiky v letech 1948–1989 s akcentem na ženské řeholní řády, a tak poskytla čtenáři informační podklady k době, ve které žily sestry z Unie řádu Svaté Voršily, jejichž zážitky byly předmětem této práce.

Životní příběhy řeholnic jsou si v mnohém podobné. S výjimkou sestry Reconciliatrix, která pocházela z městského prostředí a k voršilkám ji přivedla touha stát se učitelkou, pocházejí všechny ostatní řeholnice z venkova, všechny se s voršilkami poprvé setkaly jako s vyučujícími v buď rodinných školách či kurzech zaměřených na péči o domácnost. Všechny pocházejí z věřících rodin a byly od malička vedeny k víře a vzdělávány v náboženství. S výjimkou sestry Nives nehovoří o svém dětství nijak podrobně, ale na domov vzpomínaly rády, zdá se proto, že jejich rodiny a dětství byly harmonické. Osudy dvou mladších voršilek se liší ve způsobu získání prvních kontaktů s řádem. Neměly už možnost vstoupit do něj legálně, protože už nebyl součástí veřejného života, jako tomu bylo u starší generace. Jejich cesta byla v tomto složitější. Co se týká typu rodinného prostředí, tvoří výjimku sestra Anežka, která jako jediná nepocházela z věřící rodiny.

Nejde ale jen o podobnost společenských podmínek a rodinných zázemí, ze kterých sestry vyšly. Sestry si vybavují často stejné zážitky a mnohdy k jejich popisu či výkladu užívají i stejné slovní obraty. Nasvědčuje to skutečnosti, že se jedná o události v jejich životě významné, které byly a doposud patrně zůstaly obsahem jejich diskuzí?

Podstatou řeholního života před zrušením řádu byla účast na specifickém společenství, které žije v přijatelných existenčních podmínkách v dobrovolné izolaci od běžné sekulární společnosti. Demokratickou společností první republiky bylo toto společenství respektováno, nebylo omezováno ani kontrolováno. Rovněž mohlo nabízet a poskytovat veřejnosti službu - v případě voršilek se jednalo o jejich pedagogickou činnost. Základní motivací vzniku tohoto společenství je víra v existenci vyššího duchovního a mravního řádu a tomuto smyslu je podřízen osobní život i ambice jednotlivce. Zrušením řádu s příchodem komunismu ztratily voršilky svou legitimitu a své postavení, byla jim zakázána pedagogická činnost, byly internovány a donuceny k těžké a špatně placené práci v obtížných podmínkách. Víra ve vyšší mravní řád byla označena za společensky nežádoucí. Některé z podstatných prvků jejich života ale zůstaly nadále zachovány a zdá se, že se jednalo o prvky podstatné pro přežití a udržení řádu. Pokusy o úplné rozdělení společenství a odchod sester do civilu se nezdařily,

společenství se podařilo částečně udržet, řeholnice trávily veškerý čas společně a mohly se tak vzájemně podporovat. Jejich víra ve vyšší smysl zůstala zachována, naopak se zdá, že ve složité době nabyla na významu.

Sestry vzpomínají na uplynulou dobu perzekucí většinou bez pocitu křivdy. Útlak a drsné podmínky zmiňují spíše okrajově a jejich hodnocení událostí i lidí spojených s jejich perzekucí jsou spíše smířlivá, beze stopy nenávisti.

Nabízí se tedy otázky: je důvodem jejich spíše pozitivního vnímání událostí delší časový odstup či lidská potřeba vytěsnit negativní zážitky? Může být důvodem obava z manipulace a zneužití informací (viz zkušenost sestry Recontriliatrix, jejíž souhlas k uskutečnění rozhovorů bylo obtížné získat)? Nebo dala víra jejich útrapám vyšší smysl a považovaly je tak za samozřejmou součást zvolené životní cesty? Osobně si myslím, že se jedná spíše o životní přístup, jenž je řeholním sestrám vlastní. Motivem takového chápání reality jsou duchovní hodnoty, které je do řádu přivedly. Jako pozitivní sestry hodnotily, že měly nablízku kněze a mohly se účastnit mší. Zdá se, že církevní obřady a svátosti tak považovaly za zdroj posily, ačkoliv si uvědomovaly, že kněz jim byl přidělen státem a tím pádem nemohl být zcela důvěryhodný.

V rozhovorech se rovněž neobjevují pocity strachu a obav o vlastní osud, ale spíše strach o celé společenství. Ve svém vyprávění sestry tíhnou spíše ke strohým a věcným popisům událostí, neanalyzují je. Informace o rodinách a kontaktu s nimi jsou opět velice stručné. Jsou otázky spojené s rodinnými vztahy pro sestry příliš intimní nebo je jejich vlastní společenství pro ně rodinou novou a důležitější, nahrazující rodinu skutečnou? Je věcný a popisný způsob jejich sdělení poznamenán čtyřiceti lety téměř permanentního dozoru, který je naučil vyjadřovat se obezřetně a určitá témata vynechávat? Nebo se vlastními pocity a osobními hodnoceními nezabývají a události přijímají trpělivě a samozřejmě bez nenávisti a osobních nároků jako dané? Sestry rovněž nehodnotí osobní vztahy mezi sebou.

Za zmínku stojí také způsob vnímání politických událostí, které sestry spojují bezprostředně s konkrétním dopadem na změny v jejich praktickém řádovém životě a občas tak dochází k záměnám dat. Mám na mysli například přesun z továren do psychiatrické léčebny, který zdá se, spojují s Pražským jarem, ačkoli se tak stalo již v roce 1966. Dále se také jedná o spojení sametové revoluce s rokem 1990, kdy se sestrám podařilo získat dům v Jiřetíně pod Jedlovou do svého vlastnictví, o kterém hovoří sestra Perpetua. Klíčové události často zařazují podle

církevního kalendáře. Sestry si velice dobře pamatují události, které se odehrály v den křesťanských svátků, takže lze spolehlivě identifikovat data. Jako příklad může posloužit odvoz z Batizovců na den svatého Augustina. V souvislosti s touto událostí jsou také zajímavé představy sester o tom, kam budou Státní bezpečností odvezeny. Pro připomenutí se jedná o slova sestry Reconciliatrix: *„A pamatuji se, to byla taková představa, že jo. Že nás někde v lese o půlnoci vyženou a postaví a postřílej…No a v lese jsme neskončily, ale ráno jsme přistály v Modre před naším klášterem.“*[177] Jak tyto představy o způsobu likvidace vznikly? Sestra Víta Tejkalová ve svém textu zase vzpomíná na představu, že budou odvezeny na Sibiř. Sestra Reconciliatrix, i jako velmi mladá mohla mít informace o nacistických zvěrstvech, vyrostla totiž ve vzdělané rodině a rovněž ve společnosti se jistě události druhé světové války diskutovaly. Obavy sestry Víty Tejkalové z deportace na Sibiř upozorňují na zajímavou otázku, jak u nás vypadala obecná informovanost o praktikách likvidace politických odpůrců v Sovětském svazu, a jak vlastně autorka tuto informaci získala? Měla již církev v té době podrobné informace?

Jak již bylo řečeno, sestry se ve svém vyprávění soustředí především na věcný popis událostí, navzájem si neprotiřečí a jejich příběhy se spíše doplňují. Vlastními pocity se příliš nezabývají. Z rozhovorů je patrné, že do minulosti nehledí s nenávistí ani s pocitem křivdy. Období komunismu hodnotí spíše pozitivně jako etapu, která prověřila sílu jejich společenství, vnitřně je posílila, a hodnotám, které vyznávají, tak dala smysl. Tomu nasvědčuje skutečnost, že řád dle výpovědí neopustila jediná voršilka. Komunistický režim tak nechtěně dosáhl přesného opaku, než byl jeho původní záměr.

Závěrečné shrnutí doplňuji následujícími výroky:

Recenciliatrix: *„No, ale žily jsme. A žily jsme, myslím, i radostně. No a řeknu Vám, když to takhle porovnávám, tak to bylo takové nadšení pro to. To byly úžasné doby.“*

Sestra Marie: *„A my jsme jako byly poznamenaný tou internací, ale jak říkám, mě to jako moc nevadilo. Já byla na práci zvyklá doma.“*

Perpetua: *„Já myslim, že to bylo jenom ku prospěchu našemu. Jednak dobře bylo, že jsme se neoddělily. A ta síla toho společenství nás držela…“*

[177] Rozhovor se sestrou Reconciliatrix zde dne 5. 11. 2012.

10. Prameny a literatura

10.1 Prameny

Rozhovory

Věra Špringlerová, řeholním jménem Reconciliatrix, rozhovory konané v Praze 5. 11. a 18. 11. 2012

Jarmila Juřenčáková, řeholním jménem Adeodata, rozhovory konané v Praze 12. 11. a 20. 11. 2012

Anna Macková, řeholním jménem Anežka, rozhovor konaný v Kutné Hoře 24. 11. 2012

Anna Brzobohatá, řeholním jménem Marie, rozhovor konaný v Kutné Hoře 24. 11. 2012

Květoslava Forbrechtová, řeholním jménem Nives, rozhovor konaný v Jiřetíně pod Jedlovou 15. 12. 2012

Marie Zapletalová, řeholním jménem Perpetua, rozhovor konaný v Jiřetíně pod Jedlovou 6. 2. 2013

10.2 Literatura

Monografie

BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno: Ekon Jihlava, 2007.

BALÍK, Stanislav – HLOUŠEK, Vít – HOLZER, Jan – ŠEDO, Jakub: *Politický systém českých zemí 1848 – 1989*. Brno: MPÚ MU, 2003.

BULÍKOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena - KAPLAN, Karel (eds.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951*. Praha: nakladatelství Doplněk, 1994.

CUHRA, Jaroslav: *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.

CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972*. Praha: AV ČR, 1999.

DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků*. Brno: Reprocentrum Blansko, 2008.

HANUŠ, Jiří – STŘÍBRNÝ, Jan (eds.): *Stát a církev v roce 1950*. Brno: Sýkora, 2000.

HAVLÍČKOVÁ, Helena: *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948–1989*. Olomouc: Votobia: Poznání, 2002.

HRUDNÍKOVÁ, Mirjam: *Řeholní život v Českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. Brno:* Doplněk, 1993.

KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister a Principal, 2001.

LIBOR, Jan (ed.): *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století.* Brno: Sýkora Brno, 2000.

LINHARTOVÁ, Marie – Anna Veronika: *Historie kláštera sester Voršilek v Praze na Novém Městě.* Praha, 2001. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, katolická teologická fakulta.

MACKOVÁ, Marie: *Voršilky v Čechách do roku 1918.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007.

TEJKALOVÁ, Víta: *Dějiny Českomoravské provincie Římské unie řádu sv. Voršily*. Ineditní svazek.

VAŠKO, Václav: *Dům na skále 2/ Církev bojující. 1950 – květen 1960.* Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

VAŠKO, Václav: *Dům na skále 1/ Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950.* Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.

VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: FHS UK – ÚSD AV ČR, 2011.

VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004.

VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948 – 1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005.

WICHTERLOVÁ, Blanka: Závěrečná práce: *Merici a Montessori. Může být Montessori pedagogika nástrojem naplňování výchovného odkazu svaté Anděly Merici?* Září, 2010. (další údaje neuvedeny)

11. Přílohy

Komunita v Broumově, 13. 9. 1964

Komunita v Ročově, červen 1968

Komunita Vratislavice, 1963

Komunita z Vratislavic odchází do továrny Bytex

Kaple v psychiatrické léčebně Ročov

S. Metodie Valouchová, 1967

S. Marie Brzobohatá

Zdravotní sestra Aquinela, S. Metodie, S. Nepomucena a nejstarší kluci, Ročov

S. Viktorie Mikulčíková a S. Fidelia Ďugelová

S. Augustina Spáčilová 1967

Ústav sociální péče, Horní Poustevna

Ubytování Vratislavice